

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3

Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti

Katedra za slovački jezik i književnost

Studijska grupa: slovakistika/germanistika

Ak. god. 2012/2013

Diplomski rad

USPOREDBA PRIPOVJEDAČKOG STILA JOZEFA GREGORA TAJOVSKOG I JANKA JESENSKOG

Mentorica:

doc. dr. sc. Zrinka Kovačević

Student:

Luka Huzjak

Zagreb, listopad 2013

SADRŽAJ

1. Uvod.....	2
2. Slovačka na prijelazu stoljeća	3
3. Slovački realizam.....	3
3.1. Prvi val realizma.....	3
3.2. Drugi val realizma.....	3
4. Pripovjedački stil J. G. Tajovskog i J. Jesenskog.....	4
4.1. Osobitosti pripovjedačkog stila Jozefa Gregora Tajovskog.....	4
4.1.1. Maco Mlieč.....	5
4.1.2. Mamka Pôstková.....	6
4.1.3. Moja matka.....	7
4.1.4. Horký chlieb.....	8
4.2. Osobitosti pripovjedačkog stila Janka Jesenskog.....	8
4.2.1. Doktor.....	9
4.2.2. Strašidlo.....	10
4.2.3. Slnečný kúpeľ.....	11
4.2.4. Výborník.....	12
4.3. Usporedba pripovjedačkog stila dvaju autora.....	13
4.3.1. Kompozicija pripovijetki.....	13
4.3.2. Tematski izbor.....	20
4.3.3. Uloga pripovjedača.....	31
4.3.4. Karakterizacija likova.....	37
4.3.5. Funkcija jezika.....	44
5. Zaključak	50
6. Literatura.....	52

1. Uvod

Jozef Gregor Tajovský i Janko Jesenský autori su koje svojim književnim stvaralaštvom i kronološkim slijedom svrstavamo u drugi val slovačkog realizma.

Ovaj diplomski rad obuhvaća tri cjeline. U prvoj ćemo predstaviti povijesno-društvene i književne okolnosti stvaralaštva. Povijesno-društvene okolnosti obuhvaćaju razdoblje na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Drugi val realizma obuhvaća razdoblje od 1900. do 1905.¹ godine kojem pripadaju Jozef Gregor Tajovský i Janko Jesenský. Važno je pritom naglasiti i razlike između prvog i drugog vala realizma. U svezi s tim govorit ćemo o centralnoj temi i dominantnim književnim vrstama.

Druga cjelina obuhvaća konkretnu usporedbu pripovjedačkog stila dvaju autora. Na temelju odabranih proznih djela, odnosno odabranih pripovijetki tih autora, predstaviti ćemo osobitosti njihova načina pripovijedanja.

Spomenuta usporedba dovela je do određenih zaključaka. Te zaključke navodimo u trećoj cjelini ovog diplomskog rada.

---

¹ Međutim, Čúzy Jozefa Gregora Tajovskoga i Janka Jesenskoga svrstava u široko razdoblje (od 1890. do 1918.), u tzv. generaciju kasnog realizma i pritom naglašava prijelaz prema moderni (2005: 29), stoga ne uzimamo u obzir pripovijetke nastale tijekom Prvog svjetskog rata (pripovijetke s ratnom tematikom).

2. Slovačka na prijelazu stoljeća

Promatrajući slovačko društvo na prijelazu stoljeća postavlja se pitanje kakve su posljedice imala politička previranja u Austro-Ugarskoj Monarhiji? Nakon Austro-ugarske nagodbe² 1867. godine u Slovačkoj počinje oštra denacionalizacija³. Tako se u kratkom razdoblju (od 1874. do 1875.) ukidaju sve tri slovačke gimnazije, a 1875. odlukom Ugarskog ministarstva unutarnjih poslova ukida se i Matica slovačka⁴ (Kováč 2010: 140).

3. Slovački realizam

Realizam u slovačkoj književnosti nastupa znatno kasnije. Razloge za to nalazimo u intenzivnoj mađarizaciji, zabrani i cenzuri te gospodarskom iskorištavanju koje provode Beč i Pešta. Tako razdoblje realizma počinje tek 1870. godine, a prema Stričević-Kovačević odgoj u nacionalnom duhu svodi se na obitelj i književnost (1998: 15). Zagovornici realizma jesu uglavnom mladi naraštaji (mladi, ali uzimajući u obzir stariju generaciju, romantičare) javljaju se po prvi puta almanahom *Napred*.

3.1. Prvi val realizma

Neki od najvažnijih predstavnika prvog vala realizma ili starije generacije realista jesu Svetozár Hurban Vajanský, Pavol Országh Hviezdoslav i Martin Kukučín. To su bardovi slovačkog realizma. Autori prvoga vala realizma protagoniste za svoja djela biraju iz seoske sredine, zatim intelektualce i plemstvo (usp. Čúzy 2005: 20-28), tako su središnje teme koje obrađuju odnosi među društvenim slojevima i budućnost plemstva, odnosno njegovo propadanje. Osvrćući se na književne rodove prevladava proza, a dominantne književne vrste su romani, pripovijetke, putopisi i druge kraće književne vrste.

3.2. Drugi val realizma

U kontekstu drugog vala realizma govorimo o autorima poput: Janka Jesenskoga, Ľudmíle Podjavorinské, Jozefa Gregora Tajovskoga i Božene Slančíkové Timravé. Drugi val realizma prije

---

² Dodatni udarac slovačkoj politici jest i Hrvatsko-ugarska nagodba iz 1868. godine koja oslabljuje do tada jedinstveni protumađarski front, a Hrvatima osigurava autonomiju.

³ Tome u prilog govori i izjava mađarskoga premijera Kálmána Tízse. Na sjednici ugarskog sabora naime javno izjavljuje da mu nije poznato postojanje slovačkoga naroda u Ugarskoj (Kováč 2010: 140).

⁴ Vrhunac cinizma, ističe Kováč, predstavlja činjenica da se ukupna imovina Matice slovačke koristi za rad mađarskih udruga u Slovačkoj (2010: 140).

svega popularizira kratke prozne vrste. Čúzy navodi crticu⁵ (slovački *črta*) kao “najfrekventniju” takvu proznu vrstu. Autori umjesto društvene problematike naglašavaju unutarnji život pojedinca, nerijetko uzimaju i motive iz vlastitog života.⁶ Tako se po prvi put naglasak stavlja na pojedinca unutar društva uzimajući u obzir stvarnost (društvo) koja pojedinca okružuje i koja ga na neki način uvjetuje (usp. Čúzy 2005: 32).

4. Pripovjedački stil J. G. Tajovskog i J. Jesenskog

J. G. Tajovský i J. Jesenský pripadaju istome razdoblju, drugom valu realizma. No, njihovi pripovjedački stilovi itekako se razlikuju. O tome će biti riječ u poglavlju 4.3. U poglavljima 4.1. i 4.2. navest ćemo obilježja⁷ pripovijedanja Jozefa Gregora Tajovskoga i Janka Jesenskoga te sažeto obraditi pripovijetke *Maco Mlieč*, *Mamka Pôstková*, *Moja matka*, *Horký chlieb* kao i pripovijetke iz zbirke *Malomestské rozprávky: Doktor, Strašidlo, Slniečny kúpeľ* i *Výborník*. Radi lakše pristupanja interpretaciji na početku svake pripovijetke u nekoliko rečenica navodimo temu i glavni tijek radnje podijeljen u cjeline: uvod, zaplet, vrhunac, preokret i rasplet.

4.1. Osobitosti pripovjedačkog stila Jozefa Gregora Tajovskog

Jozef Gregor Tajovský, ističe Čepan, nije samo pasivni promatrač svijeta oko sebe (društva), promatranjem društva iznosi i vlastito stajalište (usp. poglavlje 4.3.3.). Osnova njegovog realističkog pristupa jest napeta polarnost između subjekta (pripovjedača) i objekta (likova). Uzrok te napetosti jest odnos pripovjedača i likova. Taj odnos proizlazi iz dijaloga (pripovjedača i likova) te monologa glavnih likova čija su stajališta u suprotnosti s pripovjedačevim stajalištem (Čepan 2001: 197). U Tajovskovým pripovijetkama izraženi su i autobiografski motivi. Tako otac na primjer predstavlja prototip društvenog i nacionalnog raskola, a vlastita obitelj model je svih ideoloških i generacijskih sukoba iz kojih se razvijaju prototip *oca tiranina* i *majke patnice* (Čepan 2001: 197). Idejnu dosljednost, tradiciju, ljudsko dostojanstvo i beskrajno strpljenje Tajovský nalazi u liku djeda. Likovi Tajovskových pripovijetki u teškim su životnim okolnostima, no na kraju ipak nalaze izlaz iz beznadne situacije. Nadalje, autor koristi tzv. princip *stabilne neravnoteže* (Čepan 2001: 201). Taj princip stvara već spomenutim teškim životnim okolnostima s tragičnim posljedicama u kojima životne stavove likova uvjetuju vlastite nepromjenjive osobine (pasivnost, naivnost...). Te osobine ne

⁵ Međutim, čitanjem Čúzyjevog pregleda slovačke književnosti nameće se dojam da su “najfrekventnije” kratke prozne vrste novela i pripovijetka (usp. 2005: 31-51).

⁶ Kao primjer možemo navesti pripovijetku J. G. Tajovskoga *Moja matka* (usp. poglavlje 4.1.3.).

⁷ Navodimo samo najvažnije misli i zapažanja Oskára Čepana.

moгу promijeniti niti istaknute sumnje pripovjedača u važeće društvene vrijednosti. Time Tajovský ustvari ističe neravnompravi položaj pojedinca u društvu u kojem su novac, titule i interesi pojedinaca iznad općeg dobra. Pri razvijanju teme glavnu ulogu ima pripovjedačeva perspektiva pričanja radnje: perspektiva izravnog sudionika radnje, kao svjedoka ili analitičara⁸ (Čepan 2001: 199). Nadalje, neizostavni element njegovog pripovjedačkog stila, navodi Čepan, jest tzv. *trenutak negacije negacije* (2001: 211). Tako koristi cikličan tijek pripovijedanja: prva cjelina uvodi ustaljenu društvenu tezu, druga cjelina postavlja antitezu, a u trećoj cjelini se prvotna teza potvrđuje, odnosno antiteza se negira. Tajovskove pripovijetke stvarna su slika unutarnjih previranja i životnih dvoumljenja pojedinaca koji na društvenu realnost reaguju pasivno, a aktivni faktor u takvoj opisanoj situaciji jest samo pripovjedač (Čepan 2001: 204). Odlika njegovog pripovjedačkog stila također je tematski i konstrukcijski minimalizam - *námetový a konštrukčný minimalizmus* (Čepan 2001: 204). Pritom autor prikazuje jednog istaknutog protagonista u jednoj životnoj situaciji, iznimno u dvije do tri dodatne okolnosti (Čepan 2001: 204).

4.1.1. Maco Mlieč

Maco Mlieč jest pripovijetka u kojoj Tajovský tematizira težak život pojedinca koji se ne uspijeva oduprijeti iskorištavanju drugih.

Uvod: Karakterizacija glavnoga lika pripovijetke, Mace Mlieča. Zaplet: Bolest Mace Mlieča. Vrhunac: Mirovanje i nemogućnost izvršavanja dužnosti. Preokret: Macin odlazak gazdi s ciljem podmirivanja dugova. Rasplet: Smrt Mace Mlieča.

Pripovjedač u instanci svjedoka razgovara s Macom. U kratkim crtama predstavlja Macin vanjski izgled i na samom početku ističe socijalne razlike sredine u kojoj živi Maco. Postavlja se pitanje koje su to socijalne razlike? Jedni su bogati zemljoposjednici, a drugi rade na njihovim posjedima ili vode brigu o njihovoj stoci. Maco i gazda gotovo su iste dobi, ali razlikuju se po imućnosti, socijalnoj integriranosti u društvo i vanjskome izgledu. Gazda ima oko 60 godina, a Maco je 2-3 godine mlađi. Maco nije dobrostojeći zemljoposjednik, nema obitelj te nema društveni ugled kakav ima njegov gazda. Pripovjedač time glavnog lika smješta u tešku životnu situaciju. Novac za Maca nema veliku vrijednost jer sve što mu treba dobiva od gazde. Maco osjeća zadovoljstvo svojim radnim mjestom i plaćom što izaziva kod pripovjedača negodovanje jer nije u skladu s njegovim stajalištem. U cijeloj pripovijetki izražen je princip stabilne neravnoteže kojim pripovjedač već na početku, u dijalogu s glavnim likom, upućuje na njegov neravnompravi položaj koji, nasuprot tome,

---

⁸ Pojam “analitičar” koristimo kao sinonim za objektivnog pripovjedača. Naime, objektivni pripovjedač često u obrađenim pripovijetkama iznosi svoj komentar, stajalište ili osjeća je, stoga, kao analitičar, “analizom” naginje promišljajućim sudovima.

Maco opravdava. Pripovjedač mijenja perspektivu pripovijedanja i ukratko predstavlja životni put glavnog lika. Macov otac također je pastir i brine za stoku. Nakon očeve smrti i Maco počinje raditi isti posao. Novac za njegovu službu dobiva njegova majka, a stara gazdarica brine za njega. Nakon majčine i gazdaričine smrti gazda mu više ne plaća rad, no Maco svejedno izvršava svoju dužnost. Poslije 30. godine života više ne mari za svoj izgled, tako nije privlačan nijednoj djevojci. Nakon nesreće s mladim neiskusnim konjima više nije u stanju obavljati sve poslove na posjedu. Spava u štali s konjima što uzrokuje upalu pluća. Prije svoje smrti moli gazdu da umjesto isplate plaće za njegov rad plati njegov pogreb što ovaj i čini.

4.1.2. Mamka Pôstková

Središnja tema ove pripovijetke nije samo, kao i u pripovijetki Maco Mlieč, težak život pojedinca koji se ne uspijeva oduprijeti iskorištavanju drugih, nego i alkoholizam te njegove posljedice (ovisnost i fizičko nasilje u obitelji).

Uvod: Karakterizacija glavnoga lika pripovijetke. Zaplet: Smrt Mamkinog muža. Vrhunac: Mamkin samotni život i ozljeda. Preokret: Povratak sinu i snahi. Rasplet: Prodaja perine i podmirivanje duga banci.

U prvom dijelu i završetku pripovijetke pripovjedač jest izravni sudionik, a u središnjem dijelu analitičar životnih okolnosti glavne protagonistice, Mamke Pôstkové. Pripovjedač opisuje ulazak Mamke Pôstkové u banku kroz teška vrata. Istovremeno opisuje i njezinu vanjsku pojavu. Tako Mamka ima otprilike 65 godina, djeluje iscrpljeno, sa suhom kožom, sitne građe, malim rukama i prevelikim čizmama. Njezinu tjelesnu građu uspoređuje s jedanaestogodišnjim djetetom i pripisuje joj sljedeće osobine: naivnost, prostodušnost i neobrazovanost (nepismenost). Pripovjedač je opisom njezinog vanjskoga izgleda i finacijskog stanja svrstava u siromašni sloj društva. Nakon produženja roka za podmirenje duga banci na dvije godine Mamka opet nema dovoljno novaca i ne uspijeva podmiriti dug. Novac koji zarađuje napornim radom troše njezin sin i snaha, a njoj ne ostaje ništa. Nakon prvog djela pripovijetke pripovjedač iznosi vlastito stajalište suprotno društvenoj situaciji. U središtu društvenog interesa uvijek su grofovi, gospoda i prinčevi, a u pozadini mali ljudi velikog srca i velikih životnih problema kao što je Mamka Pôstková: “Slováci vedia veľa rozprávať o pánoch, grófoch, princoch; poznajú celé rodokmene cisárov, ale medzi sebou málokoho zbadajú, a čo by bol sebe osobitnejšieho života a mravov človek. Medzi svojimi nikto nehľadá príkladu. Akoby sme všetci boli rovnako zlí alebo rovnako dobrí, žeby sme sa nemohli jeden od druhého niečomu dobrému naučiť. A len koľko—toľko si spomeňme, aký život prežila mamka Pôstková a ako sa ho držala až do staroby, dovčera, dodnes.” (Tajovský 2004: 30). Nakon pripovjedačevog stajališta

slijedi opis obiteljske situacije glavnoga lika koja postaje simbolom generacijskih i obiteljskih sukoba. Njezin muž ne voli raditi, ljenčari, opija se. Izlike za nerad uvijek traži u određenoj bolesti. Cijela obitelj od Mamke posuđuje novac. Iskorištava je obitelj, ali i bogati zemljoposjednik. Nakon smrti njenog muža, sin je pod utjecajem alkohola fizički napada. Mamku zatim uz pomoć snahe u vlastitoj komori peče kruh, prodaje ga i zarađuje. Međutim, i zemljoposjednik iskorištava njezinu radišnost i naivnost te povjerenim novcem plaća dugove. Vrhunac dramatičnih okolnosti jest Mamkina ozljeda ruke. Završetak pripovijetke pak predstavlja prodaja perine i podmirivanje duga banci.

4.1.3. Moja matka

Naslovom pripovijetke Tajovský upućuje na autobiografsku pozadinu djela. Naime, središnji lik jest majka J. G. Tajovskoga.

Fabulu prikazuje lančano, tj. nizanjem reminiscencija (sjećanja): 1. Upoznavanje oca i majke, 2. Odnosi u obitelji, 3. Odnos prema mađarskom jeziku, 4. Prvi svjetski rat, 5. Zajednička država Slovaka i Čeha, 6. Smrt majke i oca.

Prva rečenica pripovijetke opisuje odnos među autorovim roditeljima: “Moja matka nevydala sa za otca z lásky.” (Tajovský 2004: 95). Njezina majka i autorov djed spajaju njih dvoje dogovorom. Vlastita obitelj jest simbol generacijskog sukoba. Odnosi u obitelji nisu naime skladni. Njegov otac i svekrva ne slažu se, a djed mu prigovara i ljuti se na njega jer se svake godine povećava broj članova obitelji (majka svake godine rodi). Djed ga karakterizira kao neodgovornu osobu koja ne misli na njihove financijske mogućnosti. Djed je ujedno i velika podrška majci u odgoju djece, pogotovo kad otac obnaša dužnost načelnika i brine se za vlastita primanja. Velika prekretnica u njegovu životu jest odlazak djedu i baki. Tajovský jest najstariji od desetero djece. U to vrijeme ide u školu. Unatoč dobrom poznavanju mađarskoga jezika otac ne želi voditi sina u mađarsku školu u Bystricu, nego to čini majka. Pripovjedač u svojem retrospektivnom pripovijedanju izdvaja mađarsku represiju. Tajovskový roditelji nisu oduševljeni njegovim člancima za slovački tjednik, tj. *Slovenský týždenník* (Tajovský 2004: 96). Sam pripovjedač ističe negativno stajalište prema mađarskom jeziku. Takav odnos definira kao “borbu protiv mađarizacije”. S društvenih prilika pripovjedač opet prelazi na odnos majke i oca. Otac nije marljiv, rado spava i pleše s drugim ženama. Društveni život njegove majke jest jako siromašan. Ona si može priuštiti samo odlazak u crkvu na molitvu. Noću, kada svi spavaju, moli. Majka u obitelji obnaša više funkcija: majka, gazdarica, kuharica i služavka. Odnos oca i majke pripovjedaču služi za razvijanje prototipa oca tiranina i majke patnice. No, odnos oca prema majci se mijenja. Otac joj pridaje veću vrijednost nakon smrti njihovih roditelja jer je vlasnica velikog imetka. Majka voli oca. Pokazuje to i tako da

mu oprašta grijehe. Kao što mađarizacija ostavlja veliki utisak na pripovjedača, tako i Prvi svjetski rat za majku predstavlja veliki raskol između nje i njezinih sinova. Naposljetku, nakon očeve smrti umire i majka.

4.1.4. Horký chlieb

Naslov pripovijetke upućuje na težak život. To je život u kojem se pojedinac bori za vlastitu egzistenciju. Simbolom neumorne borbe za opstanak vlastite obitelji jest majka patnica koja je u stalnom sukobu između majčinske ljubavi i dužnosti na radnom mjestu. Kompoziciju pripovijetke čini pet cjelina: 1. Karakterizacija glavnoga lika pripovijetke. 2. Turjankin odlazak na posao. 3. Povratak svojoj djeci. 4. Briga za vlastitu djecu. 5. Primanje plaće i povratak djeci.

Na početku prve cjeline pripovjedačevim pripovijedanjem (u uloji objektivnog pripovjedača) saznajemo da je godišnje doba u kojem se odvija radnja zima i to u razdoblju fašnika. Priroda, odnosno godišnje doba zime, ujedno oslikava tešku životnu situaciju majke Turjanka i njezine djece. Što je ustvari po srijedi? Njezin muž radi kao sluga na imanju bogatog zemljoposjednika, a ona je pralja. Sve što trebaju imaju na imanju zemljoposjednika. No, radnja pripovijetke počinje nakon smrti njezinog muža. Majka Turjanka živi u bijedi s djecom. Ta bijeda pridonosi njezinoj upali pluća. U drugoj cjelini Turjanka jest služavka i čuva tuđu djecu. Time zarađuje novac i othranjuje vlastitu djecu. Prije odlaska na radno mjesto provjerava što rade djeca. Spavaju. Njih troje spavaju u istom krevetu pod velikom perinom, a najstariju među njima, Zuzku, majka zadužuje da pazi na njih dok je nema. Kao i u pripovijetkama *Mamka Pôstková* i *Moja matka* majka je ta koja brine za vlastitu djecu. Pripovjedač tako opet uvodi prototip "majke patnice". Nadalje, u trećoj cjelini pripovjedač dodatno naglašava neraskidivu vezu i ljubav među majkom i njezinom djecom. Majka je na radnom mjestu, u domu obitelji koja svojim prihodima uz stalnu služavku zapošljava i služavku za čuvanje djece, majku Turjanku. Djeca spavaju, no Turjanka ne spava. Služavka ostaje s djecom, dok Turjanka odlazi kući provjeriti kako je djeci. U četvrtoj cjelini Turjanka je opet u obiteljskom domu. No, Turjanka se cijelu večer opterećuje brigom za vlastitu djecu. Kulminacija pete cjeline jest povratak majke djeci.

3.2. Osobitosti pripovjedačkog stila Janka Jesenskog

Prema Čepanu Jesenský se istaknuo i kao pjesnik (ne samo kao prozaik), tako specifičnu težinu u njegovom stvaralaštvu ima i igra riječi te stilske figure (usp. Čepan 2001: 212). Kao

središnju tematiku njegove proze ističe ismijavanje stavova malograđana⁹ (Čepan 2001: 212). Jezik likova njegovih pripovijetki pak zasniva se na govoru malograđanskih društvenih krugova.¹⁰ Time što koristi humoristički obojeni ton pripovijedanja ostvaruje humoristički učinak¹¹ koji razvija do humora, satire i parodije. Upravo taj humor, satira i parodija, proizlaze iz kritike društvenih konvencija, iz književne tradicije i iz stavova samog autora (Čepan 2001: 213). Jesenský doslovno značenje uobičajenih izraza kombinira s logički nezamislivim značenjima čime ostvaruje igru prenesenog i doslovnog značenja.¹² U svojim pripovijetkama također koristi princip *povezane kauzalnosti* (Čepan 2001: 217) u kojem razdvaja značenje riječi i dodaje joj dodatna i neočekivana značenja¹³ kao sredstvo složenije organizacije elemenata (duhovitih opisa, dijaloga, monologa). Uloga pripovjedača primarno se ostvaruje duhovitošću prenesenog i doslovnog značenja, tj. pripovjedač jest regulator i koordinator stilskih figura te izvora i posljedica svih promjena prouzrokovane humorističkim učinkom. Njegova je najpopularnija zbirka, navodi Chmel et al., *Malomestské rozprávky*. To je zbirka od 10 kratkih pripovijedaka u kojima Janko Jesenský tematizira uvijek iste konflikte: osjećajne krize glavnih junaka, nesuglasja u djelovanju glavnih junaka pomiješana s nerazumijevanjem, neshvaćanjem i neprijateljstvom među likovima (2006: 169). Tako stvara netradicionalnog junaka koji je u unutarnjoj napetosti sa samim sobom i društvom te time dokazuje da je sa sažetom temom i s malo likova ustvari moguće ispričati puno. Time što uvijek karakterizira jednog lika pomoću ironičnog i humorističnog tona ukazuje na tupost i glupost slovačkih malograđana pri čemu koristi “stupnjeve humora”: ironija – smisao oprečan kazanome, satira – ismijavanje ljudskih slabosti i društvenih slojeva, parodija – dodatno postizanje humorističnog učinka pogrđnim oponašanjem te situacijski humor - humor ovisno o situaciji u kojoj je realiziran. No, karakterizacijom likova (ali i opisima situacija i odnosa) ne postiže samo “humoristički učinak”, nego ukazuje i na ambivalentnost stvarnosti - ništa nije tako kao što se na prvi pogled čini.

3.2.1. Doktor

---

⁹ pejor. pripadnik građanstva nesposoban za javnu djelatnost izvan svoga izravnog interesa i sigurnosti; filister, klajnbirger (Anić 2004: 721).

¹⁰ Pojmom “društveni krugovi” mislimo na građane iz više područja i zanimanja, npr. u pripovijetki *Slnečný kúpeľ* riječ je o veterinaru, odvjetniku i liječniku.

¹¹ Pojam *humor* Čubelić definira kao “prikazivanje društvenih pojava te ljudskih nedostataka i slabosti s blagim osmijehom... bez zlobe i pakosne oštrice” (1966: 220). No, Jesenský taj humor razlučuje na smiješne (situacijski humor), ironične (situacije u kojima pripovjedač iznosi vlastito stajalište, ali pritom misli zapravo obratno od rečenog), satirične (situacije u kojima izruguje ljudske mane i društvo) i parodične situacije (situacije u kojima oponaša društvene okolnosti i ljudske nedostatke te ih pritom pogrđno iskrivljava). Na taj način postiže “humoristički učinak”.

¹² Kao primjer može poslužiti izraz *slnečný kúpeľ* (Jesenský 2010: 9) – sunčano kupanje.

¹³ Npr. *búrľivé zasadnutie* (Jesenský 2010: 17) – burno zasjedanje.

Središnje teme pripovijetke *Doktor* jesu ismijavanje malograđana, neujednačeno ponašanje lika i neprihvatanje svoga društvenoga statusa te odbojni stav prema vlastitom jeziku. Vrijeme radnje jest mjesec veljača.

Uvod: Karakterizacija glavnoga lika pripovijetke. Zaplet: Priprema za bal. Vrhunac: Ples na balu. Preokret: Raskrinkavanje njegovog lažnog predstavljanja. Rasplet: Ismijavanje pána Sásika i bijeg s bala.

U malo mjesto dolazi urar. Ispred svoje radionice stavlja natpis: “Sásik János, órás” (Jesenský 2010: 26). Natpisom izaziva pažnju potencijalnih kupaca i korisnika njegovih usluga. Sveznajući pripovjedač nastavlja s opisom vanjskog izgleda (načinom odijevanja i hoda) glavnoga lika i tako postiže humoristički učinak. Glavni je lik urar nježne građe, širokog blijedog lica, velike glave te uvijek nosi tanki štap, baloner, žute rukavice i oko vrata crvenu ukrasnu mašnu. Pán Sásik imitira pripadnike visokog sloja hodom uspravne glave. Govori mađarski, ali nesuvislo, tako da ga Mađari ne razumiju. Rijetko koristi slovački: “Hovoril maďarsky, ale tak, že ho Maďari nerozumeli. Zriedkakedy zabŕdol do slovenčiny. Aj to len vtedy, keď ho nejaký ‘sprosták’ nemohol pochopiť.” (Jesenský 2010: 26). Opterećen je činjenicom da je urar. Zbog toga rado napušta svoje radno mjesto i pretvara se da je pisar ili neki drugi činovnik. Sjedi pored osoba viših slojeva i srami se za svoj zanat i slovački jezik. Za vrijeme fašnika u gradu se organizira bal na kojem se i on pojavljuje, ali predstavlja se kao doktor: “Predstavím sa ako hodinár — myslel si — ani pes sa o mňa neobzrie, nie to dámy. Každá by ovesila nos a povedala: ‘Netancujem.’ A to preto, že nemám pred menom ani ‘gr.’, ani ‘br.’, ani ‘hr.’, ani ‘dr.’.” (Jesenský 2010: 27). Cijelo poslijepodne razmišlja kako se pripremiti za bal.

Situacijski humor dolazi do izražaja tijekom njegove pripreme za bal. Kako? Vježba pokrete šeširom, rukama i hod. U sumrak odlazi na bal. Na balu ne zna plesati nijedan ples, nego tek kad na red dolazi čardaš. Humoristički učinak Jesenský postiže izmjenom plesova koje glavni lik ne zna plesati: “...drajšrit..., ...sexšrit..., ...viedenský valčík..., ...džentry valčík...” (Jesenský 2010: 28). Njegova krinka (lažno predstavljanje kao doktor) uskoro je otkrivena, stoga pán Sásik bježi s bala.

3.2.2. Strašidlo

Strašidlo, tj. Strašilo pripovijetka je koja radnjom pomalo iskače iz okvira uobičajenog ismijavanja malograđanskog društva i prvenstveno se usmjerava na ismijavanje praznovjerja ljudi čime autor prikazuje utjecaj praznovjerja na ponašanje ljudi. No praznovjerje, sitno ogovaranje i brbljanje o bezazlenim i nevažnim svakodnevnim temama smatra izrazom malograđanštine, tj. proizvodom tuposti i gluposti slovačkog malograđanstva.

Uvod: Karakterizacija glavnog lika i prikazivanje mjesta radnje. Zaplet: Razgovor s Aničkom. Vrhunac: Neočekivani susret s duhom. Preokret: Bijeg duha. Rasplet: Pronalazak dekana Veselog u vlastitom domu.

Radnja pripovijetke počinje opisom okoliša i ugođaja čime Jesenský ujedno navodi i vrijeme radnje - mjesec travanj, kasno navečer: “Nad tmavými vrchmi stál mesiac. Veľký a okrúhly ako peceň chleba, lial svoje striebisté svetlo na krajinu. Všetko bolo zatiahnuté riedkym tmavomodrým závojom...” (Jesenský 2010: 51). Iznenada pripovjedač u radnju uključuje kaplanov lik. Opis odjeće i imena služi postizanju humorističkog učinka. Naime, kaplán Červenák obavijen plaštom nosi šešir i kišobran u ruci. Odlazi nadređenom u svrhu rješavanja crkvenih poslova. S njegovom kćeri, Aničkom, vodi razgovore o filozofskim pitanjima i prema njoj gaji simpatije. Tema njihovog razgovora jest i duh-župnik. Taj duh-župnik baca kamenje na prolaznike, a za njim se šulja dijete ubijeno pri jednom od pohoda: “Ukazuje sa o polnoci farár, čo akési decko zamordoval. Kamenie hádže na okoloidúcich. Trafí každého a tam, kde trafí, ochromie úd. Čosi bieleho sa plazí za ním a kvíli. To je to decko. Ešte nevedelo chodiť, keď ho zabil. Preto sa plazí.” (Jesenský 2010: 52). Kaplan pomalo paničari i odlazi. Dok hoda, ohrabruje se: vrti kišobranom i fučka. Pripovjedač dodatno dočarava ugođaj okolišem i odjećom lika: kaplana straši sovin huk, puše jak vjetar, a s kaputom i šeširom izgleda kao netopir, tj. šišmiš. Najprije drvo zamijeni s duhom te zatim ugleda župnika-duha. No, potonji nestaje. Kaplan tu večer ne spava u svom krevetu, tek rano ujutro dolazi u svoj dom. U njegovom krevetu leži dekan Veselý. Te se noći dekan Veselý i kaplán Červenák mimičlaze. Taj neočekivani susret dekana Veselog i kaplána Červenáka vrhunac je humora u ovoj pripovijetki.

3.2.3. Slnečný kúpeľ

U pripovijetki *Slnečný kúpeľ* Janko Jesenský prikazuje razliku između slojeva društva, načina života te ismijava zaostalost ruralnih sredina.

Uvod: Prikaz notarove iscrpljenosti. Zaplet: Razgovor s doktorom Edutom i odlazak notara, doktora i veterinara na sunčano kupanje. Vrhunac: “Sunčano kupanje”. Preokret: Zabuna seljaka i nastali nesporazum. Rasplet: Kraj “sunčanog kupanja” i rješavanje nesporazuma.

Naslov pripovijetke jest svojevrsna igra riječi autora u kojoj spaja dvije riječi suprotna značenja *kupanje* i *sunce*. Radnja pripovijetke počinje prikazom notarove iscrpljenosti na gradskom trgu. Notar uspijeva dugo zadržati ravnotežu i uputi se liječniku, doktoru Edutu. Edut mu preporučuje sportske aktivnosti, druženje s prijateljima, a razlogom njegova stanja smatra nervozu i stres: “ ‘Nervozita,’ povedal mu, ‘šport, kamarát, a ozdravieš. V zime ródle, korčule, ski, v lete

chôdza, kúpele, menovite slnečný kúpeľ...’ ” (Jesenský 2010: 9). U druhej cjelini doznavjemo da se od tog događaja notar Škorec zajedno s doktorom Edutom i veterinarom Papstom svako ljeto sunčano kupa u mjestu udaljenim 20 minuta hoda: “Tak sa stalo, že notár Škorec, doktor Edut a zverolekár Papst chodili každé pekné letné odopoludnie kúpať sa k úpustu, neďaleko za mestečkom, tak asi dvadsať minút.” (Jesenský 2010: 10). Sunčanom kupanju dodaju gimnastiku prema Müllerovom sistemu, tj. sistemu prema kojem tjelovježba s jednostavnim vježbama traje 15 minuta. Svaki od njih izdvaja se vanjskim izgledom. Doktor ima najgrublje noge i zarasla prsa. Notar plave kratke, a veterinar crvene hlače. Tako se kupaju svako poslijepodne. Dok tako izvode tjelovježbu gleda ih Jakub, seljak koji kosi djetelinu na obližnjoj livadi. Njihova tjelovježba izaziva čuđenje: “Jakub nerozumel. Napadlo mu hned, že to budú iste tí traja blázni, o ktorých čítal v novinkách, že ušli z blázince a ponevierajú sa po okolí.” (Jesenský 2010: 11). Odmah odlazi u grad. No, putem obavještava i druge o tom događaju, seljaka Mrvenčika, Jana Holubu, trojicu postolara. Tako se skupi puno ljudi te svi gledaju kako trojica “luđaka” izvode tjelovježbu: “Onedlho bola na vršku celá kopa ľudí a smiala sa pohybom a posunkom našich naháčov, kúpajúcich sa raz vo vode, raz na slnku a gymnastizujúcich sa. Ale smiech bol tichý, tlmený, aby to tí traja nejako nepočuli a nezbadali divákov.” (Jesenský 2010: 11). Naposljetku do trojice, doktora, notara i veterinara, odlazi načelnik i cijeli nesorazum se razriješava.

3.2.4. Výborník

Tema pripovijetke jest dvojako ponašanje ljudi. Drugačije se ponašaju u vlastitom domu, a drugačije u javnosti. Naslov konkretizira za koju vrstu ljudi je takvo ponašanje uobičajeno, za ljude koji obnašaju političke funkcije. To su u ovoj pripovijetki *výborníci* (vijećnici), odnosno članovi gradskog vijeća.

Pripovijetka ima jednostavnu fabulu. Uvod: Karakterizacija glavnog lika pripovijetke, pána majstora Dionýziusa. Zaplet: Susret obrtnika Jančíka i mesara Trupáka s Ježom putem do gradske vijećnice. Vrhunac: “Zabuna”. Preokret: Iznenadan ulazak Ježove supruge na sjednicu gradskoga vijeća. Rasplet: Odlazak kući.

Pán majstor Dionýzius Ježo obrtnik je, izrađuje čizme, ali je i član gradskog vijeća. Zbog svoje pozicije uživa veliki ugled u mjestu. Kao član gradskoga vijeća ima mogućnost utjecati na mnoge odluke u gradu. Tako se npr. Ježo ne slaže s gradnjom pločnika jer, kad ne pada kiša, trotoar nije potreban, a kad pada kiša i kad je blato, mještani kupuju njegove čizme. No, Ježo ipak podržava prijedlog o gradnji trotoara. Čini to zbog dobre argumentacije kolege notara Žilinskog, prema kojem je trotoar potreban jer, kad pada kiša blato je, a kad je pak suho, ljudi se zbog silne prašine guše. Pripovjedač ovom argumentacijom članova gradskoga vijeća ukazuje na sredinu i mentalitet ljudi, na

malograđanštinu. Međutim, iako Ježo u gradu uživa veliki ugled, u vlastitom domu nije ugledan član gradskoga vijeća, nego suprug potčinjen ženi. Žena stalno zapovijeda. On čisti, kuha i obavlja ostale kućanske poslove: “Kto by uhá dol príčinu, že aj ten najsmelší bojovník býva vo svojej domácnosti najpokornejším otrokom? Pán majster bol tiež vojakom. Nebál sa ani slepých, ani ostrých patrónov. Neraz mu revali kanóny do uší pri manévroch a nebál sa.” (Jesenský 2010: 15). Kad Ježo izlazi iz kuće, potpuno je druga osoba, smije se, osjeća slobodnim. Njegov život predstavlja središte između dva pola, njegove žene i kuće te njegova obrta i politike, odnosno njegovog privatnog i javnog života. Maglovito jutro Ježo odlazi na sjednicu gradskog vijeća. Tema sjednice jest odluka o novoj javnoj rasvjeti. Putem do gradske vijećnice vodi razgovor s obrtnikom Jančíkom i mesarom Trupákom koji su protiv novog osvjetljenja. Smatraju trenutnu rasvjetu dovoljnom te da kasno u vlastiti dom dolaze samo pijanice i pisari za koje se ne isplati postavljati nova rasvjeta. Opet dolazi do izražaja primitivnost i glupost likova i sredine. Prije početka sjednice, ispred zgrade gradskog vijeća Kostolníkova krivo shvaća Ježove riječi: “ ‘Búrlivé zasadnutie,’ odvrkol tento zvysoka. — Búrlivé zasadnutie, — zachytila kostolníkova, — čo je to? To je niečo strašného... Búrka. Tam sa iste budú biť. Strieľať.” (Jesenský 2010: 17). Kostolníkova informaciju prenosi njegovoj supruzi, nakon čega slijedi iznenađan ulazak na sjednicu vijeća: “ ‘Kde je môj Dynko?’ vykrikla pani majstrová, fučiac ako kováčske mechy. ‘Kde je môj muž?... Ježo, kde si? Ja si ho nedám zabiť!’ kričala, behajúc sem i tam a hľadajúc svojho muža. Dynko sa osmelil a vyšiel spoza kasne. Myslel sám, že sa mu žena zbláznila. ‘Tu som. Čo chceš? Čo sa ti robí?’ zavolať. Pani majstrová ako tigrica skočila k nemu a chytila ho za rukáv. ‘Hybaj! Hybaj, ty trubiroh!... Veď ti ja dám... Počkaj! Ty ozembuch! Máš štyri deti doma a ty, chumaj, ideš sem do búrlivého zasadnutia. Ja ti dám búrlivého zasadnutia! Marš!’ ” (Jesenský 2010: 18). Ovaj rasplet pripovijetke vrhunac je humora. Kod svih prisutnih likova na sjednici izaziva smijeh.

4.3. Usporedba pripovjedačkog stila dvaju autora

U usporedbi pripovjedačkog stila dvaju autora, Jozefa Gregora Tajovskoga i Janka Jesenskoga, koristimo obilježja pojedinog autora navedena u poglavljima 4.1. i 4.2., potom obrade pripovijetki *Maco Mlieč*, *Mamka Pôstkova*, *Moja matka*, *Horký chlieb* te pripovijetke iz zbirke *Malomestské rozprávky: Doktor, Strašidlo, Slnečný kúpeľ* i *Výborník*. Prilikom usporedbe pripovjedačkog stila uzimamo u obzir i kompoziciju pripovijetki, tematski izbor dvaju autora, ulogu pripovjedača u pripovijetki, način karakteriziraje likova te jezične osobitosti korištene u već navedenim pripovijetkama.

4.3.1. Kompozicija pripovijetki

Ne postoji samo jedan način izgradnje kompozicije, tj fabularnog tijeka pripovijetke. U epskim i dramskim djelima ustaljena je kompozicija djela na uvod, zaplet, vrhunac, preokret i rasplet ili pak formalna podjela kompozicije na određeni broj cjelina. Osim navedenih kompozicija postoje, prema Čubeliću, isto tako i dodatni postupci izgradnje kompozicije. U nastavku navodimo najvažnije: tzv. umetnute pripovijetke ili dijelove radnje kojima pripovjedač iznosi čitav život lika ili određeni događaj, pretpripovijesti kojima prije glavne radnje sažeto iznosi mladost, djetinjstvo ili naprosto sudbinu glavnog junaka, zatim kronološki slijed radnje kojim se oslanja na postupnost i logičnost redoslijeda radnje, flash-back postupak kojim pripovjedač u već razvijenu fabulu naknadno prikazuje prošle događaje te defabularizacija, postupak kojim pripovjedač napušta postupnost, uzročno-posljedične veze i kronološki tijek (1966: 442).

U pripovijetki *Maco Mlieč* Jozef Gregor Tajovský koristi kompoziciju pripovijetke na uvod, zaplet, vrhunac, rasplet i završetak, isto kao i u pripovijetki *Mamka Pôstková*. Uz taj osnovni tijek radnje u *Maci Mlieču* Tajovský koristi i postupak pretpripovijesti kojom pripovjedač oslikava glavnoga lika. *Mamka Pôstková* uz ustaljenu kompoziciju počinje *in medias res*, naime Tajovský nas uvodi u samu radnju događajem - ulaskom glavnog lika u banku. Fabula pripovijetke *Moja Matka* prikazana je lančano, tj. nizanjem pripovjedačevih reminiscencija. Tako se pripovjedač oslanja na postupnost i logičnost redoslijeda radnje podjelom na tematske cjeline: Upoznavanje oca i majke, odnosi u obitelji, odnos spram mađarskog jezika, Prvi svjetski rat, zajednička država Slovaka i Čeha, smrt majke i oca. U odnosu na prethodne pripovijetke *Mamka Pôstková* i *Maco Mlieč* jedini uvodni postupak jest uvodna rečenica kojom pripovjedač determinira prvotni odnos majke i oca: "Moja matka nevydala sa za otca z lásky." (Tajovský 2004: 95). Posljednja od četiri obrađene pripovijetke *Horký chlieb* ima najjednostavniju kompoziciju, formalnu podjelu na pet cjelina koje Tajovský i grafički, rimskim brojevima (I., II., III., IV., V.), dijeli jednu od druge. No, usprkos toj jednostavnoj podjeli kompozicija pokazuje dvije posebnosti. Skoro cijelu prvu cjelinu možemo interpretirati kao svojevrsni "uvodni flash-back". Tim flash-backom Tajovský upoznaje čitatelja s glavnim likom pripovijetke te događajima koji prethode teškoj financijskoj situaciji. Drugi dio pete cjeline predstavlja vremensku opreku uvodnom djelu jer zapravo je pogled unaprijed dva tjedna nakon aktualne radnje pripovijetke.

Janko Jesenský, također kao i Tajovský, osim ustaljenoga tijeka radnje, koristi i dodatne postupke. Pripovijetka *Doktor* počinje kratkim uvodnim dolaskom glavnog lika u grad, nakon čega slijede opisi njegovog karaktera i tijeka radnje, te opisivanje Jesenský prekida flash-backom. Flash-backom objašnjava što događa na karnevalskom balu i kako završava radnja. Ono što je karakteristično za sve njegove analizirane pripovijetke jest oblik složenije uzročno-posljedične organizacije komičnih stvari, događaja i situacija. Što bi značilo da iz jedne komične situacije,

dogadaja, monologa ili dijaloga već slijedi takav drugi komični element radnje. U uvodnom djelu pripovijetke *Strašidlo* kao i daljnjem tijeku radnje osim humorističkih situacija važnu ulogu imaju i opisi prirode te zvukova kojima pripovjedač pridonosi stvaranju humorističnog učinka. *Slnečný kúpel'* uz ustaljeni tijek radnje počinje *in medias res* prikazom notarove iscrpljenosti na gradskom trgu. *Výborník* pak počinje detaljnom karakterizacijom glavnog lika. Tako Tajovský najprije opisuje njegovo zanimanje, zatim položaj u odnosu na suprugu te njegovu političku funkciju.

No, kompoziciju pripovijetke ne čine samo navedeni postupci, nego i pripovjedačevi komentari, dijalozi, monolozi i opisi. Pripovjedačevi komentari (i kod Tajovskoga i kod Jesenskoga) imaju više funkcija. Služe kao prijelaz iz jedne kompozicijske cjeline u drugu. Pripovjedač tako s jedne cjeline upućuje na drugu cjelinu bez iznenadnog prekida radnje. Tako u pripovijetki *Maco Mlieč* komentar služi promjeni pripovjedačeve perspektive (iz perspektive sudionika na perspektivu pripovjedača u *Er-formi*) kao i prijelaz iz jedne kompozicijske cjeline u drugu, iz uvoda u zaplet: “Ja vlastne nemusel som sa pustit' ani do reči so starým Macom, len sucho rozpovedať jeho históriu, nakoľko ju znám. Ale aby ste nepovedali, že vymýšľam, radšej som sa zastavil minulej jesene pri ňom na medzi, aby ste z jeho vlastných úst počuli, ako sa má, že je so službou, s plácou a celým svojím životom spokojný a hrdý na svoju sluhovskú vernosť a prácu, za ňu sa mu už vyše štyridsať rokov dajú každý deň najesť, vypiť, pofajčiť a má sľúbenú opateru do smrti, či bude vládvať robiť lebo nie, a po smrti slušné zahrabanie.” (Tajovský 2004: 6). Takav prijelaz (iz jedne cjeline u drugu) Jesenský koristi u pripovijetki *Výborník*. Funkcija komentara jest prijelaz iz kompozicijske cjeline uvoda na zaplet. No, također i s opisa vanjskoga izgleda glavnoga lika, političke funkcije u gradu te zanimanja (obrta) na opis odnosa s njegovom suprugom, presudnim za daljnji tijek radnje (naime zbog takvog odnosa njegova supruga prekida sjednicu gradskoga vijeća): “Takýto potentát bol Ježo v obecných záležitostiach. Už by ho aj boli vyvolili za podriachtára, ale si ešte pestoval svoje remeslo. Len to mu nedovolilo. Ináče mu to ani netreba. Ako výborník zastane si vždy hrdo, neodvisle. Kto by uhádol príčinu, že aj ten najsmelší bojovník býva vo svojej domácnosti najpokornejším otrokom?” (Jesenský 2010: 15).

Nadalje, komentar služi i za iznošenje pripovjedačevog stajališta. Tako u pripovijetki *Mamka Pôstková* pripovjedač iznosi vlastito stajalište: “Slováci vedia veľa rozprávať o pánoch, grófoch, princoch; poznajú celé rodokmene cisárov, ale medzi sebou málokoho zbadajú, a čo by bol sebe osobitnejšieho života a mravov človek. Medzi svojimi nikto nehl'adá príkladu. Akoby sme všetci boli rovnako zlí alebo rovnako dobrí, žeby sme sa nemohli jeden od druhého niečomu dobrému naučiť. A len koľko—toľko si spomeňme, aký život prežila mamka Pôstková a ako sa ho držala až do staroby, dovčera, dodnes.” (Tajovský 2004: 31).

Uz funkcije smislenoga prijelaza i iznošenja stajališta komentar, Tajovský i Jesenský, koriste i kao dodatnu uputu čitatelju (po uzoru na didaskalije). No, njihova primarna funkcija nije davati upute glumcima (kao što je to u dramskim vrstama), nego svojim sadržajem dodatno pojasniti okolnosti pripovijetke (okolnosti odvijanja određene radnje ili dijaloga). Navodimo primjer pripovjedačevog komentara iz pripovijetke *Maco Mlieč*. Pripovjedač kao sudionik radnje ne zna što odgovoriti na Macov odgovor: “ ‘A čože viacej človek zgazduje za mladi, ako keď t’a na starosť má kto opatriť a po smrti zahrabať? To je najväčšia pláca, čo ja mám sľúbenú od môjho gazdu, Pán Boh mu daj zdravia.’ Skoro som nevedel, čo Macovi proti tomu namietnuť.” (Tajovský 2004: 6). Iz pripovijetke *Slniečny kúpeľ* navodimo primjer kojim Tajovský u dijalogu vizualizira reakciju sudionika dijaloga: “Richtár so zmrašteným obočím prezrel zástup. ‘Kde sú?’ opýtal sa prísne.” (Jesenský 2010: 12).

I Tajovský i Jesenský u svojim pripovijetkama koriste isto tako dijaloge i monologe. Dijaloge i monologe razlikujemo tako da uzimamo u obzir njihovu kompleksnost. Dijelimo ih na jednostavne i složene. Jednostavni dijalozi imaju manje podataka¹⁴ od složenih, najmanje jedan ili dva podatka. Kao primjer jednostavnog dijaloga navodimo razgovor između majstora Ježa i prolaznika u pripovijetki *Výborník*: “ ‘Dobrý deň, sváko!’ pozdravovali sa mu. ‘Ďakujem.’, ‘Kdeže, kde?’ , ‘Do zasadnutia.’ ” (Jesenský 2010: 16) ili razgovor među majkom Turjankom i njezinim poslodavcem: “ ‘Kdeže ste tak dlho? Zameškáme sa,’ dohovárala pani. ‘Ukladala som tie svoje detváky... žeby všetko na noc maly, ak sa pobudia.’, ‘Oj jej, budú vám spať. To nie ako naše, naučené s nami hore byť.’ ” (Tajovský 2004: 45). Složeni pak dijalozi obuhvaćaju više podataka npr. dijalog među Macom i pripovjedačem u pretpripovijesti *Mace Mlieča*. Pripovjedač Maci postavlja četiri pitanja: “Mliečnik, a koľkože ste vy to už u richtárov?”, “A teraz že koľko máte rokov?”, “A plácu že akú máte?” i “Tak vy ste, Maco, celkom spokojný so službou a plácou?” (Tajovský 2004: 6) ili pak u pripovijetki Janka Jesenskoga *Strašidlo* u kojoj također postavljanjem više pitanja razvija tijek dijaloga i poveća broj podataka: “Komu ozaj kuviká?”, “Pri Skalke? Ale pri tej, čo je neďaleko nás?”, “O tej som nepočul. Čo je to?” (Jesenský 2010: 52).

Nadalje, monolozima likovi sami sebi postavljaju više pitanja ili njihov tijek misli obuhvaća više informacija. Primjer za složeniji monolog nalazimo u pripovijetki *Horký chlieb*. Monolog majke Turjanke “spoj” je i unutarnjeg tijeka misli kao i verbalnog monologa: “Myslí: zakúrila dobre, deti nakrmila hojne, ale zima vytiahne hneď teplo, ak sa skope voľaktoré, prechladne, bude ešte viac trápenia. ‘Ale akože neisť, keď ma vždy volávajú a zarobím, aj sa vyspím dosť, aj dve pláce cez deň!’ ” (Tajovský 2004: 45). Jesenský u obrađenim pripovijetkama preferira jednostavnije

---

¹⁴ Podatkom smatramo količinu informacija koje pridonose razvoju radnje ili jasnijem oblikovanju (karakterizaciji) likova.

monologe. Jednostavni monolozi: samo jedna misao, npr. Červenáková misao: “Na mňa sa díva, — pomyslel si”. (Jesenský 2010: 53) ili samo verbalni monolog majstora Ježa: “— Vydám sa za doktora a zabávať sa budem výborne. Poznať ma ešte nepoznajú, menovite slečinky nie.” (Jesenský 2010: 27).

Opise također kao i dijaloge i monologe razlikujemo s obzirom na količinu podataka. Tako ih dijelimo na jednostavne (sažete i opširne) i složene. Osim količine podataka važno je i što se opisima prikazuje.¹⁵ Jednostavni opisi (sažeti) prikazuju samo vanjski izgled, osobine likova ili samo ambijent. U sažetim opisima pripovijetke *Výborník* svakom liku (vijećniku) pripovijetke Jesenský pripisuje vlastito zanimanje te jednu ili tri tjelesne osobine: “Pri ňom na jednom boku slúžny s plešivou hlavou a bakombardami; veliteľ hasičov Podkylavý, starý mládenec s červenou tvárou a hrdzavými fúzmi; fiškál Marinovič s prebitým čelom. Na druhom boku notár, ktorý značil prítomných pánov; kupec Lindenberg s tvárou ako vysušená slivka; zemský pán Hubert s dlhou šedivou bradou a trasúcou hlavou; inžinier Hluchý, apatekár Racký a iní.” (Jesenský 2010: 17-18). Primjer za opširni opis (ujedno i unutarjni monolog) navodimo iz pripovijetke *Doktor*: “— Krása, krásna, táto Pavlínka... Široká, tučná tvár. Líca veľké, červené... Vypuklé čierne oči... Plné, okrúhle plecica. Vlasy čierne, ružička v nich... Krása, krásna, — myslel si a pohrával sa s guľkou retiazky, ktorá mu visela spod fraku.” (Jesenský 2010: 28). Pripovjedač opisom nastoji prikazati vanjski izgled *Pavlinky*, ali nema ograničenja na samo neke dijelove tijela (kao što je to slučaj u prethodnom opisu). Tajovský također koristi i sažete kao i opširne opise. Tako izgled molitvenika vlastite majke opisuje s nekoliko atributa: “Mala krásnu, v plyši viazanú, bielou košťou vyloženú modlitebnú knižku, českú, ale to sme ani nevedeli, že je česká, lebo vtedy vari všetky boli české;” (Tajovský 2004: 96) ili u opširnom opisu Mace Mlieča prikazuje Macov vanjski izgled uzimajući u obzir njegovu bradu, oči, kosu, ruke, usta i zube: “Maco skutočne už bol zanedbaný úplne. Už aj desať rokov, čo sa neholil, len si tak vše nožnicami z pamäti po brade kostrnky posrážal. Oči zaliate, vlasy ako stará riečica, ruky od blata a hnoja všetky dopadané, len tá vrchná gamba, zarastená, čo mu trčala, a tie zuby zpod nej ako koly.” (Tajovský 2004: 9).

No, u složenijim opisima pripovjedač vanjski izgled, osobine likova i/ili prikazivanje ambijenta kombinira i tako navedeni elementi čine jedinstvenu cjelinu. Takvo “kombiniranje” opisa Jesenský koristi u pripovijetki *Strašidlo*. Kombinira opis pokreta glavnoga lika, šumskoga krajolika i vlastitu odjeću: “Aby mu bolo veselšie, vrtel dáždnikom a hvízdal si nezmyselné melódie, ktoré v okamžiku vymýšľal a zabúdal. Vietor čím ďalej, tým väčšmi a častejšie fúkal a rozduval krídla plášťa. Vyzeral ako veľký netopier s ohromnými krídlami. Žito a stromy väčšmi šumeli a tône

---

¹⁵ Vanjski izgled lika ili unutrašnji život lika (osjećajno ili psihičko stanje lika), opisi interijera ili eksterijera.

neprestávali sa hýbať. Jeho tieň šiel pred ním krivý a dlhý.” (2010: 52). Složenije opise Tajovský pak npr. koristi u pripovijetki *Mamka Pôstková*. Opis Mamkinog vanjskog izgled kombinira s opisom njezine odjeće i obuće: “...sedí okolo šest’desiatpäťročná, neobyčajne zoschnutá, maličká žena... visia jej nohy obuté vo veľikých, na jej nohu neprikrojených starých čižmách. Spod plachtičky vykúka čierna, zmraštená, chudá tvár, zapadnuté, bezzubé ústa a trčia detsky malé ruky...ako stredne urastené desať—jedenásťročné dieťa.” (Tajovský 2004: 27). Kako bi jednostavnije (i preglednije) prikazali način na koji Tajovský (vidi Tablica 1) i Jesenský (vidi Tablica 2) grade kompoziciju pripovijetki u tablici navodimo za svaku obrađenu pripovijetku sredstva (dijaloge, opise itd.) izgradnje kompozicije pripovijetki.

Tablica 1

Maco Mlieč	Mamka Pôstková	Moja Matka	Horký chlieb
<p>UVOD - pretpripovijest - dijalog s komentarima i opisom</p> <p>PRIJELAZ (pripovjedačev komentar)</p> <p>ZAPLET</p> <p>VRHUNAC - unutarnji monolog</p> <p>PREOKRET (dijalog)</p> <p>RASPLET</p>	<p>UVOD - opis - dijalog s opisima - unutarnji monolog - dijalog</p> <p>PRIJELAZ (pripovjedačev komentar)</p> <p>ZAPLET - dijalog</p> <p>VRHUNAC</p> <p>PREOKRET</p> <p>RASPLET - dijalog</p>	<p>KRONOLOŠKI SLIJED RADNJE</p> <p>- ispreplitanje dijaloga, opisa i tjeka radnje</p>	<p>FORMALNA PODJELA</p> <p>1. CJELINA - “uvodni flash-back” s komentrom</p> <p>2. CJELINA - početni komentar - unutarnji monolog</p> <p>3. CJELINA - početni komentar - dijalog</p> <p>4. CJELINA - unutarnji monolog</p> <p>5. CJELINA - unutarnji monolog - “pogled unaprijed”</p>

Tablica 2

Doktor	Strašidlo	Slničný kúpeľ	Výbomík
<p>UVOD - in medias res - nizanje opisa</p> <p>ZAPLET - ispreplitanje komentara, unutarnjih monologa i opisa</p> <p>PRIJELAZ (pripovjedačev komentar)</p> <p>VRHUNAC - flash-back - ispreplitanje komentara, unutarnjih monologa i opisa</p> <p>PREOKRET - dijalog</p> <p>RASPLET</p>	<p>UVOD - nizanje opisa - pripovjedačev komentar</p> <p>ZAPLET - dijalog - ispreplitanje opisa</p> <p>VRHUNAC</p> <p>PREOKRET</p> <p>RASPLET - dijalog</p>	<p>UVOD - in medias res - dijalog</p> <p>ZAPLET - dijalog - opis</p> <p>VRHUNAC - opis</p> <p>PRIJELAZ (pripovjedačev komentar)</p> <p>PREOKRET - dijalog</p> <p>RASPLET - ispreplitanje dijaloga i komentara</p>	<p>UVOD - nizanje opisa</p> <p>PRIJELAZ (pripovjedačev komentar)</p> <p>ZAPLET - ispreplitanje opisa, dijaloga, komentara i unutarnjeg monologa</p> <p>VRHUNAC - dijalog</p> <p>PREOKRET</p> <p>RASPLET - dijalozi i komentari</p>

Zaključno, i Tajovský i Jesenský u obrađenim pripovijetkama koriste osnovnu kompoziciju djela na uvod, zaplet, vrhunac, preokret i rasplet. Međutim, kompoziciju pripovijetke ne grade samo spomenutim osnovnim cjelinama i prepričavanjem događaja redom, od početka do kraja, nego i dodatnim postupcima, pripovjedačevim komentarima, dijalozima i monolozima te opisima.

Oba autora koriste postupke *in medias res* (uvođenje u radnju događajem) i flash-back postupak ("pogled unatrag"). No, uzimajući u obzir dodatne postupke Tajovský koristi i pretpripovijest, postupak nizanja reminiscencija te formalnu podjelu na pet cjelina. Jesenskov pripovjedački stil u odnosu na Tajovskov razlikuje se uzročno-posljedičnom organizacijom komičnih stvari, događaja i situacija (iz jedne komične situacije, događaja, monologa ili dijaloga već slijedi takav drugi komični element radnje). Također u pripovijetkama koriste i pripovjedačeve komentare (i Tajovský i Jesenský) te imaju više funkcija. Te funkcije su: prijelaz iz jedne kompozicijske cjeline u drugu cjelinu, promjenu pripovjedačeve perspektive, dodatno pojašnjavanje okolnosti odvijanja određene radnje ili dijaloga. Tajovský uz navedene funkcije pripovjedačevim komentarom iznosi i vlastito stajalište. Obadvojica koriste jednostavne i složene dijaloge. No, Jesenský u obrađenim pripovijetkama daje prednost jednostavnijim monolozima dok Tajovský koristi i jednostavne i složene. Ne smijemo zaboraviti opise. I Tajovský i Jesenský koriste jednostavne (sažete i opširne) kao i složene opise.

4.3.2. Tematski izbor

Osim radnje središnjim dijelom pripovijetke jest i tema djela. Tematiku za spomenute pripovijetke autori uzimaju iz neposredne okoline, društva ili vlastitoga života.

Tajovský je rođen u selu Tajove kod Banské Bystrice. No, za pretpostaviti jest da je dobro poznao ambijent grada. Naime, u tvornici radi njegov djed (usp. Tajovský 2004: 95), a otac je po zanimanju obučar. Kao učitelj radi u mnogim seoskim sredinama (Horná Lehota, Pohorelá, Kolárovice itd.) kao i velikim mjestima (Banská Bystrica), a kao bankovni činovnik u Trnavi dok uz profesiju bankovnog činovnika u Turčianskom Sv. Martinu djeluje i kao novinar. U glavnome gradu pak, Bratislavi, obnaša visoku vojnu dužnost (usp. Tajovský 2004: 112). Iako je Tajovský dobro upoznao gradsku sredinu, u svojim pripovijetkama bavi se slovačkim selom. Međutim, to slovačko selo nije izolirano. Tako Mamka Pôstková u istoimenoj pripovijetki odlazi iz sela u grad, tj. iz sela u banku: “Do banky pomaly otvárali sa ťažké dvere; ako keby sa dieťa bolo borilo s nimi.” (Tajovský 2004: 27). Maco u pripovijetki *Maco Mlieč* također ponekada odlazi iz sela u grad, odnosno bogatog zemljoposjednika kolima vozi iz sela u grad: “Koľko razí, keď vyvolili gazdu za richtára a cvalom vše v zime doleteli do mesta, stiahol Maco so seba známu čiernu huňu a zakryl spotené kone, a on popchal premrznuté ruky krížom pod pazuchy, alebo ich rozháňal a prestupoval hore-dolu, kým gazda meškal u slúžneho lebo na stoličnom dome.” (Tajovský 2004: 8).

Jesenský nije rođen na selu, nego u gradu, u Turčianskom Svätom Martinu. Otac mu je po zanimanju, kao i sam autor, odvjetnik. Njegov život uvijek je vezan uz gradsku sredinu npr. Uz Kežmarok, Martin, Bratislavu, Prešov, Bánovce nad Bebravou (Mikulu 2005: 257). Tako su i likovi njegovih pripovijetki iz gradske sredine, a ako se nalaze u seoskoj sredini onda je riječ o obrazovanim pojedincima (npr. svećenicima, odvjetnicima, liječnicima ili veterinarima). Tako npr. *notár Škorec*, *doktor Edut* i *zverolekár Papst* (Jesenský 2010: 8) odlaze u okolicu grada: “Tak sa stalo, že notár Škorec, doktor Edut a zverolekár Papst chodili každé pekné letné odopoludnie kúpať sa k úpustu, neďaleko za mestečkom, tak asi dvadsať minút.” (Jesenský 2010: 8). U pripovijetki *Strašidlo* likovi su također obrazovani pojedinci (kler) koji žive u seoskoj sredini: “Kaplán Červenák v tvrdom klobúku, s veľkým plášťom na pleciah a dáždnikom, vracal sa domov do Rozkaloviec z Búrneho, kam skoro každý deň chodieval k pánu dekanovi Veselému.” (Jesenský 2010: 51).

Jozef Gregor Tajovský u središte pozornosti stavlja ljudske sudbine, doživljava i događaje u kojima sudjeluju glavni likovi. U pripovijetkama *Horký chlieb*, *Maco Mlieč* i *Mamka Pôstková* Tajovský čitatelju nastoji približiti svijet sirotinje i uvjerljivo prikazati društvene činjenice (ali i povijesne). Predmet njegova interesa nisu prvenstveno pojedinačni likovi i događaji, nego njima

uspijeva preslikati društvenu situaciju. Time ulazi u analizu društveno-ekonomskih, nacionalno-psiholoških i moralno-psiholoških problema.

Društveno-ekonomski problemi realnost su tadašnjeg društva, slovačkog društva na prijelazu stoljeća. Prema Mannovoj, u Kratkom pregledu slovačke povijesti *Krátke dejiny Slovenska*, modernizacija zemlje odvija se presporo (prije svega razvoj gradova) i većina stanovnika živi na selu jer zbog neprovedene modernizacije Slovačka i dalje ostaje većinski agrarnom zemljom. Najveći dio demografske slike Slovačke 70-ih godina čini seljaštvo, čak 80% stanovništva (2003: 208). Tako Tajovský u pripovijetkama *Maco Mlieč*, *Mamka Pôstkova* i *Horký chlieb* prikazuje suprotnost između bogatih zemljoposjednika, višeg sloja društva i siromašnih radnika: siromašni radnici rade na njihovim posjedima i tako si osiguravaju egzistenciju.

Maco Mlieč na imanju zemljoposjednika brine za njegove konje, zemljoposjednika kolima vozi u grad, radi na polju, vozi drva, pazi na volove na polju ili vodi krave na ispašu: "...vídál som ho voľakedy na bystrých vraníkoch v ľahkom vozíku s gazdom lebo gazdinou do mesta, do poľa; alebo zase seno sväžať, drevo voziť. Potom, keď okrivel, chodil s volmi za pluhom a teraz, že už aj ostarel, zoslablul, pasie už tretie leto kravy." (Tajovský 2004: 5). Maco na posjedu zapravo radi sve što se od njega traži, a kao plaću dobiva malo duhana te mu gazda obećava doživotnu skrb: "A len tak, čo potrebujem: na dohán, švíbalky a... A načo že sú mi už teraz? Aj tak by som ich užiť nemohol. Ženy, detí nemám... A gazda sľúbil, že ma opatrí až do smrti, či budem vládať dačo robiť lebo nie..." (Tajovský 2004: 5). Mamka Pôstkova plaća svoje dugove, peče kruh i radi na polju: "Vyplatila drobné dlžôbky, chlebič piekla, predávala a živila sa robotou a — biedou... Na chlebičku zarobila málo. Zhánali na jar ľud do repy, kdesi na panstvo na Dolniaky." (Tajovský 2004: 32). Majka Turjanka radi kao dadilja - čuva tuđu djecu: "Volali ju páni, kde nádenníčieva, na večer k deťom... Veď akože budú jej deti, kým ona bude cudzie opatrovať." (Tajovský 2004: 44). Likovi se ne razlikuju samo po finacijskoj moći, nego ona determinira i njihovu integritetnost u društvo, način odjevanja i brigu za vanjski izgled. Tako npr. Maco Mlieč ne mari za vlastiti izgled. Njegova koža jest crna zbog izlaganja suncu. Mršav je, šepavih nogu, neurednih prstiju na rukama: "...na Macovi iba ohorená čierna chlpatá koža na širokých, veľkých kostiach, čaptavá noha a dokľavené prsty na rukách..." (Tajovský 2004: 5). Mamku Pôstkovú Tajovský prikazuje kao šezdesetogodišnjakinju suhe kože i nižeg rasta. Nosi stare i prevelike čizme, neuglednu haljinu, mrkog lica, bez zubiju i malih, dječjih ruku: "Predo mnou sedí okolo šest'desiatpäťročná, neobyčajne zoschnutá, maličká žena. Sedí na stoličke, visia jej nohy obuté vo veľkých, na jej nohu neprikrojených starých čižmách. Spod plachtičky vykúka čierna, zmraštená, chudá tvár, zapadnuté, bezzubé ústa a trčia detsky malé ruky. Nie je toľká ako stredne urastené desať—jedenásťročné dieťa." (Tajovský 2004: 27).

Nacionalno-psihološki problemi proizlaze iz pasivnosti slovačkog društva i političke elite te neobrazovanosti uzrokovanoj nasilnom mađarizacijom. Pripovijetka *Maco Mlieč* obrađuje težak život pojedinca koji se ne uspijeva oduprijeti promjenama u svom životu i iskorištavanju drugih, nego baš nasuprot, pasivan je, čak i zadovoljan: “Tak vy ste, Maco, celkom spokojný so službou a plácou?”... „A veru sa nemôžem ponosovať, ani za mladí, ani na starosť.” Nakon smrti njegovih roditelja i stare gazdarice i dalje nastavlja raditi na posjedu, iako mu gazda ne plaća njegov rad: “Ale rodičia mu potom jedno za druhým pomreli, stará gazdiná tiež, a Macovi na piaty rok už nevyplatili, na šiesty ho nejednali a Maco slúžil ďalej.” (Tajovský 2004: 7). No, Mamka Pôstkova i majka Turjanka nisu zadovoljne s vlastitim životima. Pokušavaju svojim radom promijeniti vlastiti život. Majka Turjanka nakon suprugove smrti živi u bijedi: “...ale predsa len bol otec a dnes je už pod zemou a Turjanka s deťmi v biede.” (Tajovský 2004: 45), ali zato radom želi sebi i vlastitoj djeci omogućiti bolji život. Mamku Pôstkovú podržava snaha (pomoć pri pečenju kruha): “Pekávali v noci, pomáhala aj nevesta, keď z roboty došla” (Tajovský 2004: 31) te kao i majka Turjanka naporno radi. Muž joj ne pomaže, baš naprotiv: “Muža mala onakvého. Bohvie, aký bol čudák. Nerád robil. Trocha, trocha popaprať motykou, kosou, vidlami a dost’! ” (Tajovský 2004: 30). Teške okolnosti (i pasivnost) u kojima se nalazi slovačko društvo na prijelazu stoljeća, kako ističe Kováč, uzrokom su cjelokupne situacije u zemlji. Naime, na život Slovaka u velikoj mjeri utječe nedostatak snažnog narodnog (slovačkog) plemstva i građanstva, vlastite Crkve i snažne metropole kao i pravog kulturnog centra¹⁶ (usp. 2010: 145). Glavna slovačka politička stranka sve do nastanka Čehoslovačke države 1918. godine jest Slovačka narodna stranka (SNS¹⁷) koja 1884. godine proglašava političku pasivnost (što prije svega znači bojkot izbora za mađarski parlament). No, takva politika, politika pasivnosti, nimalo ne oslabljuje mađarizaciju (Kováč 2010: 145). Mamki Pôstkovoj Tajovský u istoimenoj pripovijetki pripisuje i neobrazovanost jer nije znala čitati i pisati: “Nevedela ani čítať, ani písaf. Podpisoval ju žirant, majetný gazda, dobrý človek...” (Tajovský 2004: 28). Mamkina neobrazovanost ujedno je i prikaz stanja u kojem se nalazilo slovačko školstvo. Naime, 1874. i 1875. godine mađarska vlada ukida sve tri slovačke gimnazije (u Revúcej i u Martinu i jednu katoličku u Kláštoru pod Znievom) te sve do 1918. Slovaci nemaju vlastito srednje školstvo (Mannová 2010: 247). Međutim, mađarizacija odlazi korak dalje. Apponyhovim zakonima 1907. godine dopušta se uporaba mađarskoga jezika u pučkim škola. Tako, navodi Mannová, pred prvi svjetski rat samo 16% slovačke djece pohađa osnovnu školsku (2010: 247-248).

¹⁶ Mannová smatra da “zabarikadiranje” u Martinu kao kulturnom centru i napuštanje Pešte kao centra slovačke politike nije dobra odluka političke elite na prijelazu stoljeća (2003: 233).

¹⁷ Slovenská národná strana

Moralno-psihološki problemi također su temom njegovih pripovijetki. Mamkin dug prema banci jest najvažniji problem koji mora riješiti. To je problem s kojim počinje i završava pripovijetka. Mamku Pôstkóvú taj dug toliko opterećuje da u slučaju svoje smrti banci navodi i osobe koje bi njezin dug mogle otplatiti: “A keby sa aj tak stalo, že by som umrela, nebojte sa, veď ja mám viac medzi svetom, naložím, kde čo majú zaplatiť. Tot’ aj Ondro Krnáče, aj Beta Vráble — a koľkí — vzali si dnes chlebička...” (Tajovský 2004: 28). Nadalje, Mamku svi iskorištavaju. Vlastitoj obitelji posuđuje novac, ali joj oni novac ne vraćaju: “Zarobil, materi vrátil—nevrátil, pýtal aj po iné razy a keď mať nedala alebo nemala, vyhádzal ju z chyžky na dvor, že on za ňu árendu platiť nebude...” (Tajovský 2004: 31). Osim obitelji iskorištava je i bogati zemljoposjednik kojemu povjeruje zarađeni novac. Jedan dio novca propije, a s drugim djelom podmiruje porez kako ne bi izgubio vlastito imanje: “Ale aby si peniažky nestratila, dala si, ako druhé prostodušné ženičky, zárobok schovať gazdovi, ktorý ich ta bol zaviedol. A ten peniažky sčiasťky prepil, sčiasťky rozdal fiškálom, aby mu vymáhali nejaký na licitácii nespravodlivo predaný jeho majetok. Vziať mu nemali čo, ledva sa mnohí domov dostali.” (Tajovský 2004: 32). Međutim, sve te nedaće i prijevare Mamku ne sprječavaju u otplati duga. Konačno, na kraju pripovijetke, Mamka otplaćuje dug prodajom perine: “ ‘Prišla som si tú dlžôbku zaplatiť,’ a vykrúca peniažky... Ej, čo si tam zarobím, tie by som si chcela odložiť na pohreb. Na túto dlžôbku predala som tú perinku, čo ste mi boli v jeseni nechali...” (Tajovský 2004: 34). Maco Mlieč jest zapravo sluga na posjedu. Zemljoposjednik se prema njemu odnosi kao prema običnom radniku. Želi ga pritom maksimalno iskoristiti. Za Maca ne mari ni kada stradava: “...škoda by bolo o takého robotníka prísť, ak by sa mu to doma zle malo vyhojiť.” (Tajovský 2004: 8).

Mamku Pôstkóvú, Maca Mlieča i majku Turjanku (s punim pravom) nazivamo moralnim vertikalama. Štoviše, Tajovský npr. smatra Mamku Pôstkóvú uzorom. Upravo ta šezdesetogodišnja starica jest Slovacima uzor kako živjeti. No, oni toga nisu svjesni, nego se ugledaju na grofove, prinčeve i careve. On ukazuje na to da se slovačko društvo samo ugleda na visoki sloj društva, a ne zna izvući pouku iz svoje vlastite sredine, iz bijede ili nemoći vlastitog naroda, iz izrabljivanja malog čovjeka: “A prosím vás, ktože si toho kedy všímal, ako bola, čo bola...” Slováci vedia veľa rozprávať o pánoch, grófoch, princoch; poznajú celé rodokmene cisárov, ale medzi sebou málokoho zbadajú, a čo by bol sebe osobitnejšieho života a mravov človek. Medzi svojimi nikto nehľadá príkladu. Akoby sme všetci boli rovnako zlí alebo rovnako dobrí, žeby sme sa nemohli jeden od druhého niečomu dobrému naučiť.” (Tajovský 2004: 30).

Maco Mlieč ne mari za bogatstvo, niti ikoga iskorištava. Naprotiv, njegova životna filozofija jest marljivo raditi i hrabro umrijeti: “...prišla mu na myseľ jeho celoživotná filozofia: poriadne robiť (sebe či cudziemu, to mu bolo vedľašie) a statočne zomrieť.” (Tajovský 2004: 11).

Simbol neumorne životne borbe za vlastitu obitelj jest majka Turjanka koja je u stalnom sukobu između majčinske ljubavi i svoje dužnosti na radnom mjestu: “Bežala, ako by deti pred dákym nešťastím zachrániť mala. Izba bola vychladla, rozložila rýchle ohňa, naložila dreva, poukrúcala ‘sirôtky svoje’, v láske a žiali nad nimi zase si len na povinnosť spomnela.” (Tajovský 2004: 47).

Središnja tema pripovijetke *Mamka Pôstková* nije samo, kao i u pripovijetki *Maco Mlieč*, težak život pojedinca, nego i alkoholizam. Naime, njezin muž i sin piju. Njihovo pijanstvo predstavlja problem za cijelu obitelj koja zbog toga pati. Pati zbog fizičkog nasilja: “A syn ženu jednak vyobháňal, za vlasy vykvákal... Syn sa na kare od žiaľu tak opil, že rozohňal celú rodinku, ‘starej strige materi’ sa zahrážal, že keď ho ona nebýjala, bude on ju.” (Tajovský 2004: 31).

U pripovijetki *Moja matka* izraženi su autobiografski motivi. Otac predstavlja prototip društvenog i nacionalnog raskola, a vlastita obitelj model je svih ideoloških i generacijskih sukoba iz kojih se razvijaju prototip *oca tiranina* i *majke patnice* (Čepan 2001: 197). U spomenutoj pripovijetki središnji lik jest autorova majka. Pripovijetku možemo smatrati i pripovijetkom karaktera jer u središtu jest jedan lik, fabula je reducirana i usmjerena na karakterizaciju majke pri čemu se Tajovský manje zadržava na njezinom izgledu, a više na psihološko portretiranje. Psihološko portretiranje majke provedeno je dvjema tematskim cjelinama pripovijetke. Prva cjelina jest odnos među njegovim roditeljima. Njihov odnos ne proizlazi iz ljubavi. Njihov brak dogovaraju njihovi roditelji: “Moja matka nevydala sa za otca z lásky... Nerovné manželstvo ústrojila matka mojej matky a otcov otec...” (Tajovský 2004: 95). U takvom odnosu majka se brine za sve kućne poslove dok se njezin muž zabavlja: “Spomenul som, že v živote — od výdaja do smrti — sa viac moja matka nezabávala. Bývala matkou, gazdinou, kuchárkou i slúžkou. Otec rád sa zabavil, rád vypil a zaspieval; rád tancoval, i rád vykrúcal cudzie panie.” (Tajovský 2004: 95). Međutim, njihov odnos se mijenja. Otac se mijenja nabolje: “...otec sa zmenil v dobrom duchu i k mame, i k dedine, keď jeden brat stal sa kňazom.” (Tajovský 2004: 97). Druga cjelina jest majčin odnos prema vlastitoj djeci. Majka brine za njih, vodi ih u školu: “...matka nás vodievala do maďarských škôl do...” (Tajovský 2004: 96). Odgoj vlastite djece smatra svojom najvažnijom ulogom: “...Po vojne odrástol i posledný syn; potešila sa, usmiala vnútornou radosťou matky, a každé šlo svojou cestou. Matka naša videla svoj úkol na svete splnený a dokončený.” (Tajovský 2004: 97).

U pripovijetki *Moja matka* Tajovský također iznosi vlastiti odnos prema mađarskom jeziku. Ističe prestižnost mađarskog jezika nasuprot narodnom slovačkom jeziku u što se autor uvjerava pri odlasku s majkom u školu: “Nevedela len po slovensky, a hoci otec hovoril obstojne po maďarsky, nechcel ísť, ona, matka nás vodievala do maďarských škôl do, a všetci živí synovia sa pamätáme, že na jej pozdrav ‘služobkyňa ponížená’ — na výnimku prof. Fabuša — nikto jej neodpovedal, a spýtal

sa — pri zápise — čo potrebné bolo, chlapca po maďarsky a nie matky po slovensky. Ani keď už mala šesťdesiat rokov, úraz, a desiate dieťa viedla do gymnázia a únavou klesala, na jej slovenský pozdrav nikto jej neodpovedal, ani stoličky nepodal a zo schodišťa profesor ju mrzko odohnal.” (Tajovský 2004: 96). Na majčin slovački pozdrav *služobkyňa ponížená* nitko od maďarskih učitelja ne odgovara. Nadalje, Tajovský píše článke za *Slovenský týždenník* (koji je zabranjen) što se njegovoj obitelji ne sviđa, ne zato što se protive uporabi slovačkog jezika, nego Tajovský time svoju obitelj i svoju mlađu braću izlaže pritiscima onih koji slijepo provode mađarsku državnu politiku: “V borbe s mađarizmom celá rodina moja cítila sa veľmi slabou, a pre ten ‘chlebič’ prosila ma i moja matka, i stará mať, aby som si v srdci nosil, v hlave myslel, čo chcem, ale nerobil si nepriateľov, a že zle robím aj ostatným bratom, mladším, ktorí sú v škole a profesori sa ich spytujú, či sú chlapci moji bratia. Zastavili aj Slovenský týždenník, neboli hrdí na moje spisovateľstvo...” (Tajovský 2004: 96).

U svim njegovim pripovijetkama sa spomenutom tematikom Tajovský primjenjuje već navedeni princip *stabilne neravnoteže* (Čepan 2001: 201), tako su glavni likovi Maco Mlieč, Mamka Pôstková, majka Jozefa Gregora Tajovskog i majka Turjanka stavljeni u teške životne okolnosti koje dramatičnim tijekom radnje pokušavaju prebroditi. Maco Mlieč rješenje nalazi odlaskom na drugi svijet, Mamka Pôstková grižnju svoje savjesti smiruje prodajom perine i plaćanjem duga banci, Tajovskova majka nakon napornog života umire par tjedana nakon svojega muža, majka Turjanka spokoj nalazi u prisutnosti svoje djece koja joj znače sve na svijetu.

Potresan splet radnje te autobiografski motivi koje izborom teme Jozef Gregor Tajovský koristi u pripovijetkama, ne koristi Janko Jesenský. Jesenskov tematski izbor svodi se na ismijavanje tuposti i gluposti malograđana, ali ujedno i razliku između seoske i gradske sredine. Umjesto potresnih sudbina u središte stavlja humoristički učinak.

Središnja tema pripovijetke *Doktor* jest ismijavanje malograđanstva čime ujedno razmatra opreke: mađarski - slovački jezik, viši - niži sloj, odnosno neprihvatanje društvenog statusa, položaja i odbojnost prema vlastitom jeziku. Jesenský u *Doktoru* ulogu mađarskog jezika banalizira i ismijava, dovodi do apsurdja jer je mađarski jezik za njegove likove isključivo prestižan i nema nikakvu komunikativnu funkciju. Njegovi likovi nemaju potrebno znanje o gramatičkim pravilima i vokabular za pravilnu uporabu mađarskog, a ujedno se srame koristiti slovački jezik: “Hovorił maďarsky, ale tak, že ho Maďari nerozumeli. Zriedkakedy zabrdol do slovenčiny. Aj to len vtedy, keď ho nejaký ‘sprosták’ nemohol pochopiť. Pánom sa líškal a stfhal klobúk pred nimi zďaleka.” (Jesenský 2010: 26). Slovački jezik rijetko koriste. Samo u slučaju kad neki *sprosták* ne razumije mađarski. Terminom *sprosták* na ironičan se način Jesenský ruga malograđanima. Naime, oni ne znaju mađarski jezik, svejedno ga koriste, a druge koji ga ne znaju, smatraju prostacima. Jesenský također inzistira na jezičnoj diferenciji između slovačkog i mađarskog jezika, npr. “V našom meste

usadil sa nový hodinár. Nad malý mriežkový oblok nízkeho domu dal si krásnu veľkú tabuľu. ‘Sásik János, órás.’ ”; Sásik János, órás (maď.) - Ján Šášik, hodinár (Jesenský 2010: 26). No, tím primjerom Jesenský ujedno prikazuje maďarizáciu u svakodnevnom živote (table, nazivi zanimanja, imena i prezimena na maďarskom jeziku). Mannová naziva takve forme maďarizácie apsurdnima. Navodi pritom druge primjere, npr. nemogućnost kupnje karte na željeznici na slovačkom jeziku ili pak nestizanje pošte, ako je adresa pisana slovačkim jezikom (2003: 221). Neujednačeno ponašanje glavnog lika (pána Sásika) prerasta u kritiku i izrugivanje malograđanskog karaktera i “nasilne prilagodbe” iz građanina nižeg sloja u građanina višeg sloja društva. Jesenský tako kritizira njegov vanjski izgled, način odijevanja i ponašanja: “Fúzy pristrihoval si po anglicky a keď vychádzal, vždy sa hodil do dlhého salónového kabáta a priviazal si pod bradu červenú mašľu, natiahol žlté, vždy nové rukavičky a brával so sebou tenkú paličku. Keď kráčal, pyšno dvíhal hlavu dohora, pozrel do ďaleka a znovu ju spúšťal, akosi na pravé plece, rukami rozháňal alebo mal jednu vo vrecku a druhou medzi prstami krútil tenkou paličkou raz na jednu, raz na druhú stranu.” (Jesenský 2010: 26). Prilagodba pána Sásika: šiša se u engleskome stilu, nosi odjelo, crvenu mašnu, žute rukavice i pritom maše palicom. Uz navedeni vanjski izgled, način odijevanja i ponašanja glavnome liku Jesenský pripisuje i neobrazovanost. Naime, pán Sásik na balu ne zna plesati nijedan ples osim čardaša: “— Čo je to, že mi nejde tanec? Veď som sa učil vo Viedni. Ale, tak to bude, že tu inakšie tancujú, — filozofoval a čakal na čardáš.” (Jesenský 2010: 28).

U pripovijetki *Strašidlo* Jesenský ismijava praznovjerje i utjecaj praznovjerja na ponašanje ljudi. Glavni lik postaje žrtva narodnog vjerovanja (iz narodne predaje i pučkog praznovjerja). Time se životna konkretnost i priroda pretvaraju u neočekivanu igru simbola, u događaje između sna i jave, mašte i stvarnosti. Tako se cesta doima dužom, nego što zapravo jest: “Cesta ako šnúra vinula sa v dial’ku.” (Jesenský 2010: 53), čovjek se naizgled stapa s prirodom: “Vietor čím ďalej, tým väčšmi a častejšie fúkal a rozduval krídla plášťa. Vyzeral ako veľký netopier s ohromnými krídlami.” (Jesenský 2010: 53), a župnici se pretvaraju u duhove koji iznenada nestaju: “Kaplán videl, že sa farár ohnul... Figúra znova počala sa hýbať... Kúr zdvihol sa pred ňou, ako dym.” (Jesenský 2010: 53). No, Jesenský ne kritizira samo utjecaj praznovjerja na ponašanje ljudi, nego i glupost obrazovanih pojedinaca (u ovom slučaju svećenika) koji vjeruju tračevima, praznovjeru i glasinama. Iako je Kaplan Červenak obrazovan, zbog glasila sumnja u vlastita uvjerenja: “Nie. Nemožno, že by sa farár ukazoval. Myslel si. Život je síce večný... Pokračuje sa v druhej forme. Teda tá forma nemôže byť farár, ako býval za živa. Ak sa ukazuje, nemôže mať ľudskú podobu, ale akúsi inakšiu, fantastickú... Účinok nejakej sily neviditeľnej a predsa jestvujúcej cítiť snáď pri Skalku. Ale, že by farár! Nemožno... Jednako lepšie by bolo obísť Skalku...” (Jesenský 2010: 53).

Jesenský obrađuje odnos sela i grada u pripovijetki *Slnečný kúpel'* prikazom sela kao skućenog i zatucanog svijeta. Svijeta u kojem seljaci ne održavaju svoju tjelesnu higijenu: "...takí ľudia, ako bol Jakub, od krstu do smrti nekúpu..." (Jesenský 2010: 10), nemaju razumijevanja za ponašanje građana. U tom svijetu iz banalnih događaja nastaju izvanredne i neobične okolnosti. Takve okolnosti nastaju upravo zbog nerazumijevanja seljaka Jakuba za tjelovježbu odvjetnika Škorca, liječnika Eduta i veterinara Papsta. Tri osobe uz sunčanje izvode i tjelovježbu te "postaju" bolesnici odbjegli iz ludnice: "Jeden z naháčov vykrikol, a tu, neslýchaná vec, všetci traja počali sa pliaskať po stehnách. Dvíhali ruky dovysoka a rýchlo spúšťali ich k lýtkam. Pliaskalo to, ani čoby piestom prali. Jakub nerozumel. Napadlo mu hneď, že to budú iste tí traja blázni, o ktorých čítal v novinkách, že ušli z blázince a ponevierajú sa po okolí." (Jesenský 2010: 11). Odvjetnik Škorec, liječnik Edut i veterinar Papst predstavljaju sloj građanstva čiji ugled i moć sve više raste. Uz taj uspon na društvenoj ljestvici, smatra Mannová, građanstvo koristi plemstvo kao kulturni uzor (2003: 209). Građanstvo se pokušava prilagoditi njihovu načinu života koji uključuje, npr. posjet toplicama, putovanja ili konzumiranje kulturnog života (sudjelovanje na kulturnim manifestacija i slično).¹⁸

Pripovijetka *Výborník* jest ujedno i kritika dvojakog ponašanja ljudi koji se drugačije ponašaju u vlastitom domu, a drugačije u javnosti. Majstor Dionýzius Ježo u gradu uživa veliki ugled, ali je u vlastitom domu sluga bračnog partnera: "Kto by uhádol príčinu, že aj ten najsmelší bojovník býva vo svojej domácnosti najpokornejším otrokom?" (Jesenský 2010: 15). Kritika je to usmjerena i na ljude koji obnašaju bilo kakvu političku funkciju, gledaju pritom samo sitne, vlastite interese. Majstor Dionýzius gradski je vijećnik. Njegovi vlastiti interesi su mu na prvom mjestu. Po zanimanju obućar. Protivi se izgradnji pločnika jer zbog blatnjavih cesta svi moraju kupiti njegove čizme: "Nedávno chceli páni akýsi trotoár. Každý si má svoje preddomie vyložiť kameňmi, aby aj keď je blato, bolo sucho. Toto sa už pánu majstrovi nepáčilo. Keď je sucho, netreba trotoáru, a keď je blato, pľušť, nečas, aj ten vrabec sa uchýli pod strechu. Nech každý čaká, kým sa vyjasní. A ten, ktorý musí, nech príde k nemu, k pánu majstrovi. Dá mu čižmy po hrdlo a lacno. Nie sú na to čižmy, aby sa nenosili." (Jesenský 2010: 14). Na početku ne podržava prijedlog izgradnje pločnika, no mora zbog pritiska ostalih vijećnika. Jesenský likom majstora Dionýziusa prikazuje stanje na političkoj sceni. Političari su korumpirani, a Mannová ističe ograničavanje izbornog prava imovinskim i obrazovnim cenzusom (tako da smije glasati samo 6% stanovništva) te princip vilirizma prema kojemu nositelji konkretnih funkcija postaju najveći porezni platiše (2003: 214). Tako su i u pripovijetki *Výborník* članovi gradskog vijeća bogati zemljoposjednici, inženjeri, odvjetnici, bogati trgovci i drugi: "Za vrchstolom sedel pán richtár Malinský. Pred ním písma a zvonec. Pri ňom na

¹⁸No, Mannová navodi i suprotan proces "pograđavanja" (posebno srednjeg i niskog plemstva). Sinovi dobivaju građanske poslove, a kćeri se udaju za gradsku inteligenciju ili činovnike (2003: 209).

jednom boku služny s plešivou glavou a bakombardami; veliteľ hasičov Podkylavý, starý mládenec s červenou tvárou a hrdzavými fúzmi; fiškál Marinovič s prebitým čelom. Na druhom boku notár, ktorý značil prítomných pánov; kupec Lindenberg s tvárou ako vysušená slivka; zemský pán Hubert s dlhou šedivou bradou a trasúcou hlavou; inžinier Hluchý, apatekár Racký a iní.” (Jesenský 2010: 18). Gradsko vijeće svojim sastavom u pripovijetki s jedne strane smatramo preslikom Kraljevskoga ugarskoga sabora. Naime, članovi gradskoga vijeća različito se prezivaju, tj. njihova prezimena različitog su podrijetla: germanskog - *Lindenberg, Hubert* (Jesenský 2010: 18), slavenskog – *Marinovič, Hluchý* (Jesenský 2010: 18) i mađarskog podrijetla - *Čillagoši* (Jesenský 2010: 18). Temu gradskog vijeća (ulaganje u novu električnu gradsku rasvjetu) možemo interpretirati i kao potrebu modernizacije i preuređenja Austro-Ugarske, višenarodne dvojne monarhije¹⁹: “Richtár pokračoval: ‘Svetlo, uraim, páni moji, je vec potrebná, lebo ako bez slnca nebolo by dňa, tak bez svetla nemohli by sme deň predĺžiť... Každému zaiste leží na srdci vývin nášho mestečka a svetlo je vývin. Svetlo...’ ” (Jesenský 2010: 18). S druge strane sastav gradskog vijeća možemo smatrati i prikazom složenog etničkog sastava Slovačke i slovačkih gradskih sredina (usp. Mannová 2003: 211). Također se i Jesenský (kao i Tajovský) dotiče mađarizacije slovačkog školstva. U mjestu u kojem se odvija radnja pripovijetke *Výborník* mađarski jezik uči se u mađarskim školama tzv. *polgárkama*. No, toj činjenici Jesenský u pripovijetki pristupa ironično. Svi građani trebaju učiti mađarski jezik i pohađati mađarske škole te se smatrati Mađarima: “Ale je pravda, že keby pán majster Ježo chcel, neboli by v obci ani polgárky. Pravda, kto je múdry, nebude nikdy proti školám a proti vývinu mestečka. Všetci sa naučíme po ‘uhorsky’. To je prvé. A keď toto nastane, ký čert rozpozná majstra Ježu od veľkomožného služneho Čillagošiho.” (Jesenský 2010: 14).

Navedenu kritiku malograđanstva, mađarizacije, praznovjerja ljudi, gluposti i zatucanosti sela i grada, korumpiranosti kao i licemjerja političke elite Jesenský ne iskazuje izravno, nego je iskazuje humorom. Taj humor stupnjuje, izmjenjuje ironične, parodične i satirične komentare, dijaloge i/ili opise. Ironičnima smatramo one opise, dijaloge ili komentare u kojima Jesenský ističe vlastita stajališta, osobine ili izgled likova i suprotstavlja ih stvarnosti te na taj način stvara “ironični ugođaj”. Parodičnim pak u kojima mijenja stvarnost (osobine, izgled ili stajališta) te je na taj način ismijava. Konačno, satiričnim opisima, dijalozima ili komentarima u kojima (obično drugi likovi) ismijavaju (i izruguju) mane glavnih likova. Primjere za takve komične elemente navodimo iz pripovijetke *Doktor*.

¹⁹ Daljnje postojanje te monarhije osigurava jedino autoritet cara Franje Josipa I., vojska i administracija. Pitanje prava slovačkog naroda kao i ostalih naroda opterećuje unutarnju politiku Austro-Ugarske Monarhije. Monarhiju treba modernizirati sukladno zahtjevima vremena, tj. hitno treba primijeniti demokratska prava i reformirati politiku.

Pán Sásik govori maďarski, ali tako da ga Maďari ne razumiju. Međutim, on je uvjeren da ga ispravno govori, stoga rijetko upotrebljava slovački. Govornike slovačkoga jezika (ujedno i one koje njegov maďarski ne razumiju) naziva prostacima. Time ironičnim pristupom ismijava uporabu maďarskoga jezika: "Hovoril maďarsky, ale tak, že ho Maďari nerozumeli. Zriedkakedy zabrdol do slovenčiny. Aj to len vtedy, keď ho nejaký 'sprosták' nemohol pochopiť. Pánom sa líškal a strhal klobúk pred nimi zďaleka." (Jesenský 2010: 26).

Jesenský ismijava promjenu glavnoga lika šišanjem (frizura u engleskom stilu), odijevanjem (odijelo, crvena mašna, žute rukavice, palica) i njegovim pokretima: "Fúzy pristrihoval si po anglicky a keď vychádzal, vždy sa hodil do dlhého salónového kabáta a priviazal si pod bradu červenú mašľu, natiahol žlté, vždy nové rukavičky a brával so sebou tenkú paličku. Keď kráčal, pyšno dvíhal hlavu dohora, pozrel do ďaleka a znovu ju spúšťal, akosi na pravé plece, rukami rozháňal alebo mal jednu vo vrecku a druhou medzi prstami krútil tenkou paličkou raz na jednu, raz na druhú stranu." (Jesenský 2010: 26). No, ne ismijava samo njegovu pojavu, nego i njegovo vlastito stajalište. Smatra se zaista pripadnikom višeg sloja: "Sásik pozrel do zrkadla. Videl svoju tvár a zahundral: 'Áno, áno. Nie som taký špatný. Zrkadlo necigáni. Vlasý sa mi blyštia ako deklík na hodinkách a fúzy sú mi celkom dobre obstrihnuté. Veď pohyby moje sú ozaj panské.' " (Jesenský 2010:27).

Radnja pripovijetke kulminira izrugivanjem glavnoga lika. Prisutni na balu rugaju se i ismijavaju pána Sásika koji zatim bježi s bala: "Tá sa už nevedela zdržať a vypukla napriek svojmu aristokratizmu v hlasný smiech, až sa musela prikrčiť, tak ju zaklalo v boku. Kládla si spočiatku šatku na ústa, ale to nepomohlo. Smiech srdečný, veselý, hlasný zunel dvoranou a chytal sa okolitých dám a pánov. Konečne smialo sa všetko. Ešte aj pikolo z kasína vošiel a škriekal kvôli škreku... Doktor vybehol z dvorany. Vo foyeri si zvliekol frak, roztiahol ho za rukávy pred sebou, aby našiel aj druhé jeho krídlo. Nebolo ho... Ký čert! Vedel určite, že frak máva dve krídla a že aj jeho mal..." (Jesenský 2010: 29).

Nakon pregleda tematskog izbora Jozefa Gregora Tajovskoga i Janka Jesenskoga u njihovim pripovijetkama dolazimo do određenih zaključaka. Životni put dvojice autora ima i utjecaj na tematski izbor njihovih pripovijetki. Tajovský jest rođen na selu, a kasnije živi i djeluje u gradu. Likovi njegovih pripovijetki žive na selu, ali povremeno odlaze u grad. Jesenský jest pak rođen u gradu, likovi njegovih pripovijetki rade u gradu, ali povremeno odlaze na selo. Tajovský pripovijetkama prikazuje svijet sirotinje i bijede slovačkoga društva. Naime, Slovačka jest na prijelazu stoljeća još uvijek pretežno agrarna zemlja. Likovi Tajovskovih pripovijetki osiguravaju si vlastitu egzistenciju teškim fizičkim radom ili se odriču životnih pogodnosti i brinu za vlastitu obitelj. Slovačko društvo i politička elita nemoćni su spram nasilne mađarizacije. Uzrok toj

pasivnosti i nemoćnosti jest zatvaranje slovačkih obrazovnih i kulturnih institucija te nedostatak snažnog kulturnog i političkog centra. Nadalje, usprkos tome što su likovi u pripovijetkama J.G. Tajovskog iskorišteni i izigrani (kao i slovački narod od Pešte i od Beča), Mamku Pôstkovú, Maca Mlieča i majku Turjanku smatramo uzorima, ali i primjerima iz kojih treba izvući pouke. Dok Tajovský prvenstvo s pozicije osobnog iskustva (pripovijetkom *Moja matka*) prikazuje utjecaj mađarizacije na vlastiti život, Jesenský glavnim likovima ukazuje na prisutnost mađarskoga jezika u političkom i javnom životu. Jesenskovi likovi govore mađarski, ali ga zapravo ne znaju. Jesenský kritizira njihovu neobrazovanost i licemjernost. Nadalje, prikazuje posljedice praznovjerja, tračeva i glasina, tj. njihov utjecaj na ponašanje ljudi. U njegovim pripovijetkama suprotstavlja se seoski i gradski mentalitet - gradski način života i navike seljacima su neobične, štoviše smatraju ih "ludošću". Kritizira i korumpiranost i licemjernost političke elite te ukazuje na potrebu modernizacije Austro-Ugarske Monarhije.

4.3.3. Uloga pripovjedača

Pripovjedač na određeni način iznosi i temu pripovijetke, ali i kompoziciju koju bira sukladno svojim interesima i nakanama. Međutim, pripovjedač nema uvijek istu ulogu. Pripovjedača, prema Čubeliću, kad uzimamo u obzir način pripovijedanja, promatramo kao objektivnog i subjektivnog. Subjektivni pripovjedač koristi *Ich-formu* pripovijedanje (pripovijedanje u prvom licu) te nastoji pritom uspostaviti prisniji odnos prema zbivanjima i junacima. Nasuprot subjektivnom pripovijedanju, objektivni pripovjedač *Er-formom* pripovijedanja (pripovijedanje u trećem licu) komentira likove ili radnju, iznosi vlastite sudove ili lirskim digresijama iznosi vlastite osjećaje spram radnje ili likova (Čubelić 1966: 444).

U pripovijetki *Macu Mlieč* pripovjedač ulogom svjedoka (ujedno i sudionika) razgovara s Macom: “Sedeli sme na medzi.” (Tajovský, 2004: 6) i tako prikazuje njegov vanjski izgled i način života. Pripovjedač se protivi pasivnom položaju glavnog lika koji je zadovoljan s vlastitim životom. Dok Maco na društvenu realnost reagira pasivno, pripovjedač nije pasivan. Naime, pripovjedač nastoji Maca uvjeriti da radom na zemljoposjednikovom imanju sigurno zaradi dovoljno novaca za samostalan i ugodan život te više nema potrebu obavljati teške fizičke poslove: “Ale je to zasluženo! Len si porátajte. Slúžite aspoň tridsať rokov, a čo by vám len po piatke bolo vyšlo na rok, viete, koľké by ste teraz mali peniaze? Mohli by ste si len tak žiť a nemuseli ani kravy pást’. I tak je to na vás už zle, tieto pľušte v jeseni, a zima, vietor, kravy zabiehajú.” (Tajovský 2004: 6). Navodimo pripovjedačev komentar u prvom licu: “Skoro som nevedel, čo Macovi proti tomu namietnuť.” (Tajovský 2004: 6). Pripovjedačev komentar uz promjenu pripovjedačeve perspektive služi i kao prijelaz (usp. poglavlje 4.3.1.) iz jedne kompozicijske cjeline u drugu: “Ja vlastne nemusel som sa pustiť ani do reči so starým Macom, len sucho rozpovedať jeho históriu, nakoľko ju znám. Ale aby ste nepovedali, že vymýšľam, radšej som sa zastavil minulej jesene pri ňom na medzi, aby ste z jeho vlastných úst počuli, ako sa má, že je so službou, s plácou a celým svojím životom spokojný a hrdý na svoju sluhovskú vernosť a prácu, za ňu sa mu už vyše štyridsať rokov dajú každý deň najesť, vypiť, pofajčiť a má sľúbenú opateru do smrti, či bude vladať robiť lebo nie, a po smrti slušné zahrabanie.” (Tajovský 2004: 6-7). Zatim pripovjedač objektivno predstavlja cjeloviti životni put glavnoga lika. Daljni tijek radnje pripovjedač priča u *Er-formi* pripovijedanja, npr. u trećem licu jednine: “Starý Mliečnik ako osemnásťročný prišiel k majetnému sedliakovi za paholka ku koňom.” (Tajovský 2004: 7).

U *Mamki Pôstkovej* pripovjedač jest u prvom dijelu i završetku pripovijetke izravni sudionik radnje. Pripovjedač je u ulozi bankovnoga činovnika: “Ten volá, ja beriem z ruky a ona neviem kam a hovorí, že „ešte nie je vyrobená“, to jest suma nie položená.” (Tajovský 2004: 27). Kao izravni sudionik radnje iznosi i vlastito stajalište o Mamki: “Dopytoval som sa na celý život tejto neobyčajnej ženičky, ale nikto mi to nevedel poriadkom rozpovedať. ‘A prosím vás, ktože si toho kedy všímal, ako bola, čo bola...’ Slováci vedia veľa rozprávať o pánoch, grófoch, princoch; poznajú celé rodokmene cisárov, ale medzi sebou málokoho zbadajú, a čo by bol sebe osobitnejšieho života a mravov človek.” (Tajovský 2004: 30). Na kraju pripovijetke pripovjedač iznosi i (lirskom digresijom) vlastite osjećaje prema glavnoj junakinji: “Slzy sa mi tislí do očí, a len som ju chytro hľadel uspokojiť, odpraviť. Šla.” (Tajovský 2004: 33). No, u središnjem dijelu pripovijetke objektivni pripovjedač prepričava Mamkin težak životni put, npr. u trećem licu jednine: “Syn sa oženil, šiel do služby a žena k svokre a chorému svokrovi, že aspoň ľahšie zaplatia hospodu, keď aj syn pomôže.” (Tajovský 2004: 31). Pri čemu i komentira tijek radnje: “Starej Pôstkovej predsa len pánboh pomohol: umrel jej muž.” (Tajovský 2004: 31).

U pripovijetki *Horký chlieb* pripovjedač jest objektivni. Pritom komentira i samu radnju pripovijetke. Navodimo pripovjedačev komentar vezan uz godišnje doba zimu: “Činí sa, ako by sa zima vrátiť chcela. Kto by si ju žiadal?! Nikto!” (Tajovský 2004: 44).

Unatoč njegovoj prvenstveno objektivnoj ulozi u pripovijetkama možemo razaznati dvojake emocije. S jedne strane osjeća sažaljenje prema poniženjima i nepravdi koju moraju trpjeti glavni likovi artikulirajući snažan otpor protiv društvene nejednakosti i društva koje takve nejednakosti tolerira, no s druge strane ne poduzima konkretne korake mijenjajući položaj glavnih likova. Kao i Čepan (usp. poglavlje 4.1.) ustanovili smo cikličan tijek pripovijedanja: prva cjelina uvodi ustaljenu društvenu tezu (društvene nejednakosti i njihovo prihvaćanje od strane društva), druga cjelina postavlja antitezu (mišljenje autora i snažan otpor takvoj situaciji), a u trećoj cjelini prvotna se teza potvrđuje, odnosno pripovjedač ne poduzima konkretne korake, ne prelazi u akciju ili ne razvija radnju tako da se promijeni sudbina glavnog junaka.

U pripovijetki *Moja matka* pripovjedač iznosi vlastiti život (djetinjstvo, život majke i oca) te dalju i bližu prošlost (Prvi svjetski rat, razdoblje Čehoslovačke). Zbog intimne povezanosti s iznesenom tematikom pripovjedač ne može sa “svijetom” koji prikazuje ostati nepristran, hladan ili distanciran, pogotovo kad je riječ o vlastitom djetinjstvu, boravku kod djeda i bake koje voli kao vlastite roditelje: “Pre obsluhu a poľahčenie rodičom vzali ma starí rodičia k sebe už veľmi malého. U nich som vyrástol, od nich šiel do školy a starí rodičia mojej matky stali sa mi bližšími po srdci ako vlastní...” (Tajovský 2004: 95) ili kada je riječ o smrti vlastite majke: “A keď dosiaľ na takéto volanie aspoň ruka zaševalila sa na posteli, pohla hlava — teraz ticho, všetko ticho... Dcéry otvárajú

na izbe obloky, v komore truhlu, a brat, po ktorého zabehol chlapec do poľa, píše telegram: mama umreli...” (Tajovský 2004: 100).

U pripovijetkama Janka Jesenskog pripovjedač je, kako navodi Čepan (usp. poglavlje 4.2.), primarno regulator i koordinator izvora i posljedica svih promjena uzrokovanih humorom prenesenog i doslovnog značenja. Svaka od obrađenih pripovijetki pokazuje određeni lančani slijed komičnih situacija koje koordinira pripovjedač. Tako pripovjedač postiže humoristički učinak.

Pán Sásik pobuđuje interes prolaznika s raznim satovima i kutijom sa šibicama, ali ni sam pripovjedač ne zna kako ona dopijeva u izlog: “Mal síce v ňom len zopár strieborných hodínok, dve zaprášené zaušnice s červenými sklíčkami, štyri obšúchané prstene a jednu zápalkovú škatuľku. Ako sa táto dostala do výkladu, nevedno, ale fakt je, že ľudia nielen že postávali pred výkladom...” (Jesenský 2010: 26). Nakon duhovite situacije slijedi komična pojava glavnog lika: “Fúzy pristrihoval si po anglicky a keď vychádzal, vždy sa hodil do dlhého salónového kabáta a priviazal si pod bradu červenú mašľu, natiahol žlté, vždy nové rukavičky a brával so sebou tenkú paličku... pyšno dvíhal hlavu dohora, pozrel do ďaleka a znovu ju spúšťal...” (Jesenský 2010: 26). On se ne zamara neznanjem mađarskog jezika ili načinom odijevanja, nego ga opterećuje njegov socijalni status: “Nemohol nijako svojmu osudu odpustiť, že je len jednoduchým hodinárom.” (Jesenský 2004: 26). Monologom pred zrcalom Doktor sam sebe uvjerava u uspjeh lažnog predstavljanja (krinke doktora) i uvježbava pokrete, geste koje su uobičajene u visokom sloju društva: Sásik pozrel do zrkadla. Videl svoju tvár a zahundral: “ ‘Áno, áno. Nie som taký špatný. Zrkadlo necigáni.’, ‘Veď pohyby moje sú ozaj panské.’ ” (Jesenský 2010: 27). Na karnevalu ne zna plesati ni jedan ples, nego samo čardaš. Duhovita situacija na balu kulminira njegovim nesmotrenim ponašanjem u svečanoj odjeći i bijegom s bala: “Spočiatku len hmatal, hmatal, ale druhé krídlo nedajbože nájsť. Potom sa počal vrtieť, ako pes za svojím chvostom.” (Jesenský 2010: 29).

Polazni elementi humora u pripovijetki *Strašidlo* jesu izgled i odjeća kaplana Červenáka: “...v tvrdom klobúku, s veľkým plášťom na pleciah a dáždnikom...” (Jesenský 2010: 51). Na njegov vanjski izgled nastavlja se opreka njegovog logičkog i kritičnog razmatranja na području filozofije te njegovog straha koji proizlazi iz narodne predaje i pučkog praznovjerja: “...‘Ale, slečna!’ pretrhol ju. ‘Vy ako farárska dcéra nesmiete veriť na strašidlá.’... Kaplán chcel pozrieť na hodinky, či je ešte ďaleko do polnoci a či o dvanástej môže byť doma...” (Jesenský 2010: 52). Njegov strah pripovjedač potencira trenutkom - pogledima na satove i spoznajom da se bliži ponoć: “Videl, že je na hodinách už štvrt’ na dvanástu. Von porovnal čas so svojimi hodinkami. Hodinky ukazovali jedenásť...” (Jesenský 2010: 52). Kulminaciju humora predstavlja susret, odnosno mimoilazak sa zamišljenim likom župnika-duha iz narodnog praznovjerja: “Väčšil sa a postava zmizla. Kaplán v hrúze zvrtoľ sa a počal utekať opačným smerom.” (Jesenský 2010: 53).

Komični slijed radnje u pripovijetki *Slnečný kúpeľ* počinje karikiranom zdravstvenom tegobom mjesnog notara. Naime, notar iscrpljen prelazi mjesni trg: “Mestský notár Škorec, s chudou umučenou tvárou... Zdalo sa mu, že sa v samom prostriedku rínku potočí, zakrúti...” (Jesenský 2004: 9). Kulminaciju predstavlja ujedno i središnji događaj ove pripovijetke, sunčano kupanje trojice prijatelja, notara Škoreca, doktora Eduta i veterinara Papsta kojemu prethodi opis njihovog vanjskog izgleda i gimnastike koju izvode: “K slnečnému kúpeľu pripojili aj gymnastiku Müllerovho systému.” (Jesenský 2010: 10) te naposljetku zabuna seljaka Mateja Jakuba: “to budú iste tí traja blázni, o ktorých čítal v novinkách, že ušli z blázince a ponevierajú sa po okolí.” (Jesenský 2010: 11) i konačno, okupljanje gotovo cijele seoske zajednice: “Onedlho bola na vršku celá kopa ľudí a smiala...” (Jesenský 2010: 11).

Radnja pripovijetke *Výborník* počinje prikazom zaostalosti i zatucanosti malograđanske sredine pri pronalasku solucije o izgradnji gradske rasvjete i popločavanja gradske jezgre: “Nuž a ruka ruku umýva.” (Jesenský 2004: 14), nakon čega slijedi zabuna u kojoj značenje izraza *burno zasjedanje* pripovjedač zamjenjuje sa značenjem oružanog sukoba u gradskoj vijećnici: “Búrlivé zasadnutie, — zachytila kostolníkova, — čo je to? To je niečo strašného... Búrka. Tam sa iste budú biť. Strieľať.” (Jesenský 2010: 17) i naposljetku vrhunac, iznenadni ulazak supruge majstora Dionyziusa na sjednicu: “ ‘Ja si ho nedám zabiť!’ kričala, behajúc sem i tam a hľadajúc svojho muža.” (Jesenský 2010: 18).

Pripovjedač jest u navedenim pripovijetkama objektiviran. Komentira pritom u trećem licu događaje ili likove. Tako navodimo primjere iz pripovijetke *Slnečný kúpeľ* i *Výborník*. U *Slnečnom kúpeľu* npr. smatra događaje koji slijede farsom: “Ale nie preto žijeme v malom meste, aby sme sa nikdy nezasmiali a len svoje nervy kurovali. Zahrajú nám aj tu veselé frašky, keď aj nie chýrni umelci, ale teraz ten a druhý raz ten. Niekedy aj samé predstavenstvo obce...” (Jesenský 2010: 10). U *Výborníku* komentira karakter i dvojako ponašanje glavnoga lika pripovijetke: “Takýto potentát bol Ježo v obecných záležitostiach. Už by ho aj boli vyvolili za podriachtára, ale si ešte pestoval svoje remeslo. Len to mu nedovolilo. Ináče mu to ani netreba. Ako výborník zastane si vždy hrdo, neodvisle. Kto by uhádol príčinu, že aj ten najsmelší bojovník býva vo svojej domácnosti najpokornejším otrokom?” (Jesenský 2010: 15).

Nadalje, pripovjedač u Tajovskovim pripovijetkama koristi tehniku “kombiniranja” opisa, dijaloga i/ili monologa. Navodimo primjer iz pripovijetke *Maco Mlieč*. U primjeru (1) pripovjedač postavlja Maci pitanja, pritom uspoređuje Macin vanjski izgled s izgledom zemljoposjednika.

(1)

„A teraz že koľko máte rokov?“

„Ktože ho tam... Nuž ale budem mať iba dáky rok-dva menej ako náš gazda. On sa bol takto v lete oženil a ja potom na jeseň prišiel som k nemu za paholka.“

Gazda mal už aspoň šesťdesiat rokov, lenže sa ten nedal s Macom ani porovnať. Bohatý, doprial si, nič nerobil, peši nevyšiel ani do poľa, nuž mal brucho ako súdok a tvár ako mesiac na splni, a na Macovi iba ohorená čierna chlpatá kožka na širokých, veľkých kostiach, čaptavá noha a dokľavené prsty na rukách.

„A plácu že akú máte?“

„Peňazí?“

„Hej.“

(Tajovský 2004: 5)

Medutim, Jesenský koristi tehniku i “kombiniranja” i “nizanja” opisa, dijaloga i/ili monologa. Tako u prvom primjeru (2) pripovjedač u pripovijetki *Strašidlo* tehnikom nizanja prvo navodi opis prirode u kojem se odvija radnja.

(2)

Nad tmavými vrchmi stál mesiac. Veľký a okrúhly ako peceň chleba, lial svoje striebristé svetlo na krajinu. Všetko bolo zatiahnuté riedkym tmavomodrým závojom. Len hradská sa belela ako vápno a kvitnúce slivky po obidvoch stranách cesty zdali sa zasneženými. Ich tône šikmo padali a obrubopali ju ľahkými priezračnými čipkami. Niekedy zadul ešte dosť chladný aprílový vietor a zašumel vrchom krátkeho žita, rozprestierajúceho sa dookola na dvoch veľkých tabľách. Drobné stromové listie zatrepotalo. Tiene na ceste pohýbali sa. Ináče bolo mŕtvo a ticho. Blížila sa polnoc.

(Jesenský 2010: 51)

Zatim navodi opis glavnoga lika.

(2)

Kaplán Červenák v tvrdom klobúku, s veľkým plášťom na pleciach a daždnikom, vracal sa domov do Rozkaloviec z Búrneho, kam skoro každý deň chodieval k pánu dekanovi Veselému.

(Jesenský 2010: 51)

U primjeru (3) pripovjedač u pripovijetki *Doktor* kombinira dijalog likova s pripovjedačevim komentarima.

(3)

„Zle hrajú títo Cigáni,“ prehovoril konečne zadychčaný.

„Možno, že vám pôjde drajšrit,“ poznamenala Pavlínka.

„Áno, drajšrit,“ potvrdil doktor.

Ani tento nešiel.

„Netancujete sexšrit, pán doktor?“ opýtala sa slečna. „To je ľahšie.“

„Áno, áno sexšrit,“ zajakol sa doktor.

Pán doktor nemal ani poňatia o takomto tanci.

„A viedenský viete, alebo džentry valčík.“

Tanečník čosi zakoktal. Tanec nešiel ani tak, ani tak.

Pavlinka naľakala sa ľarbavého tanečníka a zadľakovala.

(Jesenský 2010: 28)

Tajovský u pripovijetkama *Maco Mlieč* i *Mamka Pôstková* koristi složenu perspektivu pripovijedanja. Naime, pripovjedač ne priča radnju uvijek iz iste perspektive, nego je mijenja. Tako mijenja perspektivu sudionika i svjedoka na perspektivu objektivnog pripovjedača i suprotno. No, u pripovijetkama *Horký chlieb* i *Moja Matka* priča događaje u trećem licu. Unatoč njegovoj prvenstveno objektivnoj ulozi u pripovijetkama razaznajemo dvojake emocije. Na primjer sažaljenje prema poniženjima i nepravdi koju trpe glavni likovi. No, pripovjedač ne poduzima konkretne korake, ne mijenja položaj glavnih likova. Tajovskove pripovijetke imaju cikličan tijek pripovijedanja: prva cjelina uvodi ustaljenu društvenu tezu (društvene nejednakosti i njihovo prihvaćanje od strane društva), druga cjelina postavlja antitezu (mišljenje autora i snažan otpor takvoj situaciji), a u trećoj cjelini se prvotna teza potvrđuje, odnosno pripovjedač ne poduzima konkretne korake, ne prelazi u akciju ili ne razvija radnju tako da se promijeni sudbina glavnog junaka. Dok je u *Horkom chliebu* objektivan, u pripovijetki *Moja Matka* pripovjedač je intimno povezan s iznesenom tematikom. U Jesenskovim pripovijetkama pripovjedač u trećem licu priča radnju pripovijetke, ali ujedno je i regulator i koordinator humora. Tajovský u pripovijetkama koristi isključivo tehniku kombiniranja opisa, dijaloga i/ili monologa, ali Jesenský uz kombiniranje koristi i tehniku nizanja navedenih elemenata.

4.3.4. Karakterizacija likova

Tajovský i Jesenský u pripovijetkama karakteriziraju likove koji predstavljaju težnje cijeloga društva. To su težnje za promjenom postojećeg stanja u Slovačkoj na prijelazu stoljeća (usp. poglavlje 4.3.2.). Međutim, likovi u Tajovskovim pripovijetkama ne mogu promijeniti postojeće društvene prilike. Maco Mlieč pasivan je u odnosu na promjene koje se zbivaju u njegovu životu, a iz Macinoga razgovora s pripovjedačem doznajemo da ni na nagovor nije spreman nešto poduzeti: “Ale je to zaslúženô! Len si porátajte. Slúžite aspoň tridsať rokov, a čo by vám len po piatke bolo vyšlo na rok, viete, koľké by ste teraz mali peniaze? Mohli by ste si len tak žiť a nemuseli ani kravy pást’... „A čože budem rátať... Veď ma zase choval za meru rokov,” (Tajovský 2004: 6). Taj, nazovimo ga, nedostak volje za promjenom seže toliko duboko da Maco ne želi promijeniti ni vlastiti izgled: “Len sa musíš dáko obriadiť, oholiť, škandry ostrihať, lebo ja ťa takúto pľuhu neosobášim,” hovoril mu vážne notár.” (Tajovský 2004: 6). Maco pak samoga sebe uspoređuje sa životinjom, govedom: “ ‘Už ja ďaleko nepotiahnem,’ vravel si sám sebe. ‘Ale hovädo je hovädo a aj to si musí odpočinúť.’ ” (Tajovský 2004: 10). Mamka Pôstková pokazuje vlastitu pasivnost time što ne može smoći snage i oduprijeti se iskorištavanju drugih, ali ne samo drugih, nego i vlastite obitelji: “Zarobil, materi vrátil—nevrátil, pýtal aj po iné razy a keď mať nedala alebo nemala, vyhádzaľ ju z chyžky na dvor, že on za ňu árendu platiť nebude, opil sa aj s otcom, rozohnal ženy aj deti, čo ho otec vše ako prosil: ‘Nechajže ich, robia dosť, nech sú aspoň v teple.’ Syn ich jednak vše rozduril, lebo že by sa ho potom mohla žena nič nebáť, a keď je on v službe, ešte niečo vyviest’ mu na posmech.” (Tajovský 2004: 31).

Lik je svojom pasivnošću i/ili nemogućnošću promjene u Tajovskovim ili malograđanštinom u Jesenskovim pripovijetkama ujedno i posljedica, ali i uzrok svojeg načina života i društvenih okolnosti. Jesenský likove ne prikazuje kao pasivne likove, već podvojene ličnosti u proturječnosti sami sa sobom i vlastitim težnjama. Time postaju “likovi-karikature” koje pripovjedač ismijava i izvrgava poruzi. Pán Sásik jest obrtnik, obućar, ali pod svaku cijenu želi promijeniti svoj društveni status: “Trápilo ho iba jedno. Nemohol nijako svojmu osudu odpustiť, že je len jednoduchým hodinárom. Má panské zvyky. Je veru dosť múdry, a predsa musí nie rozumom, ale rukami pracovať.” (Jesenský 2010: 26). Majstor Dionyzius poznat po svojoj vojničkoj hrabrosti u mjestu uživa veliki ugled, ali u vlastitoj kući podređen je supruzi: “Kto by uhádol príčinu, že aj ten najsmelší bojovník býva vo svojej domácnosti najpokornejším otrokom? Pán majster bol tiež vojakom. Nebáľ sa ani slepých, ani ostrých patrónov...” (Jesenský 2010: 15). Kaplán Červenák u suprotnosti je s vlastitim svjetonazorskim uvjerenjima i strahom koji u njemu izaziva praznovjerje:

“Veru, slečna Anička,” hovoril, „život je večný. Neprestane pri tom, čo smrťou menujeme. Svoju podobu premieňa, ale zostáva tu, okolo nás... Na všetko toto myslel, ponáhľajúc sa. Neveril síce, že sa farár môže ukazovať, ale neprijemné mu bolo, že musí prejsť popri Skalke.” (Jesenský 2010: 51-52).

Medutim, likovi nisu samo odraz postojećeg stanja, nego predstavljaju i slojeve društva. Likom Mace Mlieča Tajovský prikazuje radnika i jednostavnog seljaka koji je suprotnost dobrostojećemu zemljoposjedniku: “... aby ste z jeho vlastných úst počuli, ako sa má, že je so službou, s plácou a celým svojím životom spokojný a hrdý na svoju sluhovskú vernosť a prácu, za ňu sa mu už vyše štyridsať rokov dajú každý deň najesť, vypiť, pofajčiť a má sľúbenú opateru do smrti, či bude vládvať robiť lebo nie, a po smrti slušné zahrabanie.” (Tajovský 2004: 7). Pripovjedač likom Mamke Pôtkové takoder potencira poziciju jednostavnog radnika i seljaka, pojedinca koji cijeli život radi, a zarađeni novac ili nije dovoljan za dostojan život ili mu ga prijevarom otuđe: “Ale aby si peniažky nestratila, dala si, ako druhé prostodušné ženičky, zárobok schovať gazdovi, ktorý ich ta bol zaviedol. A ten peniažky sčiasťky prepil, sčiasťky rozdal fiškálom, aby mu vymáhali nejaký na licitácii nespravodlivo predaný jeho majetok. Vziať mu nemali čo, leďva sa mnohí domov dostali. Pôtková sa vyplakala za svojimi grajciarmi, ale čože bolo robiť? ‘A gazda sľúbil, že keď zarobí, vráti,’ tešila sa v žiali. Nezúfala, ale chytila sa znovu chlebič piecť a do banky doniesla bola ten šesták na úroky.” (Tajovský 2004: 32). Prikaz Turjankinog socijalnog stanja vrhunac je teškog financijskog stanja siromašnog i marginaliziranog pojedinca: “Žena a troje drobných detí maly by ešte otca. Čo aj pil, vadil sa, ale predsa ľahšie zarobili na živnosť. Aký bol, taký bol, ale predsa len bol otec a dnes je už pod zemou a Turjanka s deťmi v biele.” (Tajovský 2004: 44). U ženskim likovima Mamke Pôtkové, majke Turjanke i vlastite majke Tajovský ističe ujedno i podređen položaj žene. Očituje se to u sklapanju dogovorenih brakova što rezultira bračnim odnosom neutemeljenom na uzajamnom povjerenju i ljubavi, nego odnos u kojem jedna strana uvijek mora poštovati volju druge strane: “Moja matka nevydala sa za otca z lásky.” (Tajovský 2004: 95). I pán Sásik i majstor Dionyzius predstavljaju malograđane, a kaplán Červenák glupost i naivnost ljudi: “Pri obede hovoril jeho šéf so smiechom: ‘Nikdy takého bojka, ako je Veselý!’, ‘Nuž?’, ‘Naľakal sa vám farára, čo máta pri Skalke. Neskoro sa vybral a okolo dvanástej sa vrátil udychčaný a bledý, že videl farára a prosil ma o nocľah.’ Pohrozil masťným prstom kaplánovi a dodal: ‘Ale ani slovka o tom!’ Kaplán sa začervenal a mlčal.” (Jesenský 2010: 54).

Cjelovitu karakterizaciju (i Tajovský i Jesenský) postižu uzimajući u obzir niz detalja: opis vanjskog izgleda, unutarnji život lika, navike likova, način kojim se likovi odnose prema vlastitoj obitelji, prema radu ili prema poslodavcu (*gazdi*).

Portret u pripovijetkama jest često prvo poznanstvo s likom. Već na početku pripovijetke *Maco Mlieč* Tajovský glavnog lika karakterizira opisom vanjskog izgleda. Macin vanjski izgled uspoređuje s izgledom bogatog zemljoposjednika: “Gazda mal už aspoň šest’desiat rokov, lenže sa ten nedal s Macom ani porovnať. Bohatý, doprial si, nič nerobil, peší nevyšiel ani do poľa, nuž mal brucho ako súdok a tvár ako mesiac na splni, a na Macovi iba ohorená čierna chlpatá kočka na širokých, veľkých kostiach, čaptavá noha a dokľavené prsty na rukách.” (Tajovský 2004: 5). Taj isti princip (usporedba vanjskog izgleda i dobi) primjenjuje i u pripovijetki *Mamka Pôstkova*. No, uz usporedbu s jedanaestogodišnjim djetetom glavnome liku pripisuje i obrazovni status: “Nie je toľká ako stredne urastené desať—jedenásťročné dieťa (Tajovský 2004: 27)... Nevedela ani čítať, ani písať. Podpisoval ju žirant, majetný gazda, dobrý...” (Tajovský 2004: 28). Kao jedan od detalja koje pri karakterizaciji likova koristi Tajovský, navodimo i navike likova. Tako Mamka u razgovoru s pripovjedačem uobičajeno govori raširenih ruku: “...rozložila chudé ruky.” (Tajovský 2004: 28), a Maco konzumira duhan: “Maťo vytiahol zaslinenú fajočku z úst... pripálil si fajočku, dva-tri razy lepšie potiahol...” (Tajovský 2004: 6). Opis vanjskog izgleda (i dob) te princip usporedbe izostaje pri karakterizaciji majke Turjanke. No, uspoređuje se nešto drugo, Mamkino materijalno stanje s materijalnim stanjem bogate obitelji kod koje je zaposlena. Naime, Mamkina djeca u skromnim uvjetima spavaju zajedno u jednom krevetu pod perinom: “...mať krčí sa na lavici pri železnom šporhelíku. Nie im je už zima pod perinkou.” (Tajovský 2004: 45) dok njihova majka radi kao dadilja. Bogati roditelji odlaze u kazalište, a za djecu brinu dadilje. Glavnim sredstvom karakterizacije majke Turjanke jest prikaz unutarnje svijesti lika njezinim ponašanjem, tijekom misli i ambijentom: “Netrpezlive pozerala na hodiny, sadla, vstala, prikrývala panské deti, ale aj na svoje myslela. Čo všetko sa im mohlo stať, hýtala v mysli. Schytila ručník, a ani nevedela ako, vyšla von. Obchodiac vržd’avý sneh, ako by kradnúť šla, bežala ulicou. Bežala, ako by deti pred dákym nešťastím zachrániť mala. Izba bola vychladla, rozložila rýchle ohňa, naložila dreva, poukrúcala ‘sirôtky svoje’, v láske a žiali nad nimi zase si len na povinnosť spomnela.” (Tajovský 2004: 47). Iz Mamkina ponašanja također doznajemo kako se osjeća: “... vstáva zo stoličky netrpezlivá... hovorí zmätená a zarazená babka, vyťahujúc spod pazuchy vrečko z handričky...” (Tajovský 2004: 47). Pred vlastitu smrt Macin unutarnji svijet u suprotnosti je s ambijentom: “Na dvore ticho, všetko zaspáva, iba v Macovej duši ako by sa dnilo. S gazdom však na čom som? Mne sa len vari predsa bude treba porátať, ako mi aj ten —’ pomyslel na mňa. Porátanie, pravda, počal teraz chápať s druhej strany, nie, ako som ho ja bol navádzal.” (Tajovský 2004: 10). Posljednja točka karakterizacije jest odnos likova prema bližnjima, radu ili poslodavcu. Maco se prema gazdinim konjima ponaša bolje nego prema sebi samome: “Kone rád opatroval Maco, ako svoje vlastné, lepšie ako seba.” (Tajovský 2004: 8). Kako se prema gazdinim konjima ponaša bolje nego prema sebi samome, tako i gazdu

cijeni više nego sebe samog, iako mu gazda ne isplaćuje plaću: “ ‘Ale, čoby, ešte ja mám...’ — sňal kalendár a s čistej strany vyčítal, ‘všetko spolu trinásť zlatých ti vyplatíť a od Vŕsechsvätých ti zase hádam dačo zvýši...’ ” (Tajovský 2004: 8). Mamkino povjerenje gazda iznevjeruje time što njemu povjereniu uštedevinu troši na alkohol i plaća porezni dug: “Ale aby si peniačky nestratila, dala si... zárobok schovať gazdovi... A ten peniačky sčiasťky prepil, sčiasťky rozdal fiškálom...” (Tajovský 2004: 32-33). Mamkin rad i poštenje iskorištava i vlastita obitelj, ali ona joj ipak ne okreće leđa: “Ked’ sa mať oddelila, nevesta vŕse len prišla ju s deťmi opáčiť, volať k nim, a stará mať dala: i zjedli, i domov si vzali.” (Tajovský 2004: 32). Majku Turjanku poslodavac ne iskorištava. Uzrok njezine unutarnje napetosti jest razdvojesnot od vlastite djece: “Ale akože neisť, keď ma vŕdy volávajú a zarobím, aj sa vyspím dosť, aj dve pláce cez deň!” (Tajovský 2004: 45).

Osvrnimo se još i na pripovijetku *Moja matka*. Tajovský u *Mojoj matki* ne koristi princip usporedbe vanjskog izgleda i dobi. Opis vanjskog izgleda ne igra važnu ulogu pri karakterizaciji njegove majke. U prvome planu jest psihološka karakterizacija majke njezinim odnosom prema vlastitoj obitelji. Tajovský njezinu ulogu opisuje jednom rečenicom: “Spomenul som, že v živote — od výdaja do smrti — sa viac moja matka nezabávala. Bývala matkou, gazdinou, kuchárkou i slúžkou.” (Tajovský 2004: 97). No, Tajovský u pripovijetki inzistira i na opisu pojedinih majčinih stvari što objašnjavamo intimnom povezanošću s majkom. Takav primjer jest opis majčinih molitvenika. Pritom ne opisuje samo korice molitvenika, nego navodi i jezik na kojem su pisani: “Mala krásnu, v plyši viazanú, bielou kosťou vyloženú modlitebnú knižku, českú, ale to sme ani nevedeli, že je česká, lebo vtedy vari všetky boli české...” (Tajovský 2004: 96), “Modlitby o konci života na tejto zemi. Mala dve veľké knihy. Starodávne, dedičné. Jedna v trnavčine, druhá česká.” (Tajovský 2010: 98).

Jesenský karakterizaciju likova podređuje humoru. Tako se humor (humoristički učinak) postiže i karakterizacijom likova. Opise vanjskog izgleda likova Jesenský ne uspoređuje s opisima drugih likova, nego opisu izgleda dodaje ponašanje, unutarnji život lika ili pak naziv životinje.

Tako opisu izgleda pána Sásika dodaje i ponašanje. “Fúzy pristrihoval si po anglicky a keď vychádzal, vŕdy sa hodil do dlhého salónového kabáta a priviazal si pod bradu červenú mašľu, natiahol žlté, vŕdy nové rukavičky a brával so sebou tenkú paličku. Keď kráčal, pyšno dvíhal hlavu dohora, pozrel do ďaleka a znovu ju spúšťal, akosi na pravé plece, rukami rozháňal alebo mal jednu vo vrecku a druhou medzi prstami krútil tenkou paličkou raz na jednu, raz na druhú stranu.” (Jesenský 2010: 26). I majstoru Ježu iz pripovijetke *Výborník* dodaje ponašanje: “Ježo opieral o palicu, kráčajúc k mestskému domu. Hodil kedy-tedy hlavou, akoby ho golier tlačil, poťahoval krátky kabátik a mrdal plecami. Kedy-tedy zdvihol ukazovák ku strieške svojho klobúka na znak pozdravu a bol zas hrdým a sebavedomým.” (Jesenský 2010: 16). U pripovijetki *Strašidlo* opisu

izgleda glavnoga lika dodaje arhaični knjiški naziv za šišmiša, *netopier*: “Vietor čím ďalej, tým väčšmi a častejšie fúkal a rozdúval krídla plášťa. Vyzeral ako veľký netopier s ohromnými krídlami.” (Jesenský 2010: 52). Notaru Škorcu u *Slnečnom kúpeľu* Jesenský pripisuje osječaj, strah: “Mestský notár Škorec, s chudou umučenou tvárou, na ktorej kožka len tak visela, si už zúfal. Zo dňa na deň mu bolo ťažšie prejsť cez veľký mestský rínok. Akýsi neurčitý pocit strachu sa ho zmocňoval, keď prechádzal cez jeho holý, žabicou vydláždený priestor.“, ali i prirodni krajolik: “I ty si také bahno a mláka, holý a smutný breh...” (Jesenský 2010: 9).

Nadalje, Jesenský pri charakterizácii likova takoder koristi navike likova. Navika pána Sásika jest neuobičajena: “Preto, keď len mohol, zatajil svoje remeslo, a kde ho nepoznali, vydal sa za stoličného pisára alebo inakšieho úradníka. Vyhľadával panskejšie spoločnosti a bol veľmi rád, keď si mohol sadnúť neďaleko pánov.” (Jesenský 2010: 26). Navika majstora Ježa: “Kedy-tedy zdvihol ukazovák ku strieške svojho klobúka na znak pozdravu a bol zas hrdým a sebavedomým.” (Jesenský 2010: 16) kao i navike notara Škorca, doktora Eduta i veterinara Papsta: “Tak sa stalo, že notár Škorec, doktor Edut a zverolekár Papst chodili každé pekné letné odopoludnie kúpať sa k úpustu, neďaleko za mestečkom, tak asi dvadsať minút.” (Jesenský 2010: 10) prikazuju navike preuzete od visokog sloja. Te su navike gimnastika i boravak u prirodi te pravila ponašanja visokog sloja društva. Međutim, navika kaplána Červenáka drugačije je naravi. Posjet dekanu Veselému jest motiviran simpatijama prema Anni: “Kaplán Červenák v tvrdom klobúku, s veľkým plášťom na pleciach a dáždnikom, vracal sa domov do Rozkaloviec z Búrneho, kam skoro každý deň chodieval k pánu dekanovi Veselému. Farníci síce vraveli, že chodí k nemu kvôli jeho dcére, slečne Anne, lebo aj rozkalovský pán farár má dobré víno, tak ako dekan.” (Jesenský 2010: 51).

Unutarnji život likova najbolje dolazi do izražaja unutarnjim i verbalnim monolozima. Evo i dva primjera. Pán Sásik zadovoljan je svojim izgledom, štoviše ne manjka mu samopouzdanja: “Sásik pozrel do zrkadla. Videl svoju tvár a zahundral: “Áno, áno. Nie som taký špatný. Zrkadlo necigáni. Vlasy sa mi blyštia ako deklík na hodinkách a fúzy sú mi celkom dobre obstrihnuté.” (Jesenský 2010: 27). Ježo je pak opterećen obavezama koje mu zadaje supruga: “Hneď a zaraz mu prišli všelijaké otázky na myseľ. — Či som ja ozaj podstlal kravám? Ale hej... Narezal som burgyne?... Tak je. Narezal. Dal som sviniam žrať? Dal... Dobre je... Pil som, či nie?... Nepil... Tak je všetko v poriadku... Nemôže mať proti mne nič —” (Jesenský 2010: 15).

Kao sredstvo karakterizacije moramo istaknuti već spomenuti privjedačev komentar (usp. poglavlje 4.3.3.). Pripovjedač vlastitim komentarom iznosi vlastito stajalište ili jednostavno komentira radnju.

Dakle, pri karakterizaciji likova Jesenský koristi niz detalja (opis vanjskog izgleda, emocionalno stanje i navike likova, način na koji se likovi odnos prema vlastitoj obitelji, prema radu

ili prema poslodavcu) i pripovjedačev komentar. Međutim, glavnoga lika pripovijetke karakteriziraju i sporedni likovi vlastitim komentarima, reakcijama ili razgovorom. Iz svake obrađene pripovijetke navodimo primjer.

Pán Sásik predstavlja se kao doktor i kod prisutnih na balu izaziva negodovanje. Njegova krinka, prerušavanje u doktora, jest skinuta: “Slečny medzitým hovorili o novom doktorovi ako strašnom tanečníkovi... Ako sa ho zbaviť, aby nemuseli dať košík, lebo iste príde a košíky rozdávať sa dl’a našich mravov nesvedčí. Povedali to aj mládencom. ‘Aký doktor? Čo za doktor? Ale ten? Veď je to hodinár,’ povedal ktosi. ‘Tak sa vám predstavil? Nehanebník akýsi. No počkaj. Zamieňaš si remeslo s kadejakými titulmi a robíš nám hanbu, akoby sme si my remeselníka neuctili.’ Pošuškali si medzi sebou tanečníci a vymysleli čertovský plán.” (Jesenský 2010: 29). Dok u prethodnom primjeru pripovjedač glavne likove karakterizira razgovorom među likovima, u *Slnečnom kúpeľu* glavne likove karakterizira također razgovorom (dijalogom), ali i reakcijama sporednih likova (smijehom): “‘Čože sa stalo?’, ‘Akísi blázni sa kúpu... Ušli z mesta. Pomysleli si, že sa okúpu a tam sú. Hrozia sa proti nebu a pliaskajú jeden druhého.’, ‘Nehovor.’ Jakub sa zadušil. ‘Idem to oznámiť predstavenstvu,’ podotkol vážne, ‘a ty si daj pozor, aby ťa nezbadali.’ Onedlho bola na vršku celá kopa ľudí a smiala sa pohybom a posunkom našich naháčov, kúpajúcich sa raz vo vode, raz na slnku a gymnastizujúcich sa.” (Jesenský 2010: 11). Pripovjedač istom kombinacijom (dijalogom i reakcijom likova) karakterizira i dekana Veselog: “Pri obeде hovoril jeho šéf so smiechom: ‘Nikdy takého bojka, ako je Veselý!’, ‘Nuž?’, ‘Naľakal sa vám farára, čo máta pri Skalke. Neskoro sa vybral a okolo dvanástej sa vrátil udychčaný a bledý, že videl farára a prosil ma o nocľah.’ Pohrozil masným prstom kaplánovi a dodal: ‘Ale ani slovka o tom!’ Kaplán sa začervenal a mlčal.” (Jesenský 2010: 53-54). No, evo i primjera za isključivo neverbalnu karakterizaciju (smijeh, lupanje šakom o stol, smijeh do suza...): “Notár sa hlasno zasmial... Ten sa zarehotal a buchol rukou o stolík. Apatékár sa už tiež smial. Hubertovi až slzy padali. Onedlho sa smialo celé slávne zasadnutie. Niektorí pobehli za Ježovci, ale inžinier ich zastavil: Dlho trvalo, kým pánu Hubertovi prestali slzy cupkať a kým sa pán richtár od smiechu prestal krčiť, kým pán veľkomožný Čillagoši prestal v záchvate smiechu o stolík búchať... a kým si notár zastrúhal tužku.” (Jesenský 2010: 19). Spomenutu karakterizaciju glavnoga lika sporednim likovima koristi i Tajovský. No, Tajovský takvu vrstu karakterizacije koristi isključivo za prikazivanje zbilje, a ne za postizanje humorističkog učinka. Evo i primjera: “A čože je tebe, Maco, veď si ty voľáky celý nanič, shrbený, premenený,” vstal a divil sa gazda, lebo ho už pár dní nebol zblížša videl.” (Tajovský 2004: 11).

Možemo zaključiti da su likovi pripovijetki Janka Jesenskoga i Jozefa Gregora Tajovskoga tipizirani. Predstavljaju određene skupine (sloj društva), ali i svijest (čežnju za promjenom) slovačkoga naroda na prijelazu stoljeća. Tajovskovi likovi su pasivni. Zašto? Ne mogu promijeniti ili

zaustaviti promjene koje utječu na njihov život. Jesenskovi likovi pripovijetki su karikature (likovi-karikature) izvrgnuti pripovjedačevom ismijavanju kao i ismijavanju sporednih likova. Pri karakterizaciji likova pripovijetki oba autora polaze od niza detalja. Ti detalji uključuju opis vanjskoga izgleda, unutarnji život lika, navike likova, način na koji se likovi odnose prema vlastitoj obitelji, radu ili poslodavcu te pripovjedačev komentar. Također oba autora koriste i karakterizaciju glavnoga lika komentarima, reakcijama ili razgovorom sporednih likova. Međutim, Tajovský postupak stvaranja književnog lika koristi isključivo za prikazivanje zbilje. Jesenský pak karakterizaciju podređuje postizanju humora.

4.3.5. Funkcija jezika

Jozef Gregor Tajovský primjenjuje načelo mimetizma, odnosno načelo što vjernijeg oponašanja zbilje. Jezik podređuje trenutku i raspoloženju junaka te sredini u kojoj se nalazi. Tako Tajovský koristi riječi uobičajene za seosku sredinu, zatim usporedbe te često gomilanje riječi, tj. koristi stilsku figuru *kumulacije* (Čubelić 1966: 291). Oba autora posvećuju pozornost pučkom govoru. Koriste tako bogatstvo riječi koje u skriva sebi – usporedbe, arhaizme, tuđice, titule i sve s ciljem prikazivanja zbilje. Međutim, Jesenský ima drugačiji pristup – koristi bogatstvo riječi u svrhu postizanja humora i ironije (humorističkog učinka). Jesenský koristi riječi uobičajene za gradsku sredinu.

Počnimo s usporedbama. Usporedbe dijelimo s obzirom na element usporedbe. Pritom elementima usporedbe smatramo a) predmete, b) nebeska tijela, c) biljni i životinjski svijet, d) hranu i e) način izvođenja određene radnje i način govora.

a) predmete

U navedenim usporedbama vanjski izgled likova (prije svega Jesenský) uspoređuje s predmetima. Trbuh s bačvom: “...nuž mal brucho ako súdok...” (Tajovský 2004: 5), sjajnu kosu sa staklom sata: “Vlasy sa mi blyštia ako deklík na hodinkách...” (Jesenský 2010: 27), uzvik majstorove supruge s kovačkim mijehom: “...vykrikla pani majstrová, fučiac ako kováčke mechy...” (Jesenský 2010: 18), otkucaje srca sa čekićem: “Srdce mu búchalo ako kladivo...” (Jesenský 2010: 53) i cestu s konopcem: “Cesta ako šnúra vinula sa v dial’ku...” (Jesenský 2010: 53).

b) nebeska tijela

U ovoj usporedbi Tajovský uspoređuje lice glavnoga lika s mjesecom: “...a tvár ako mesiac v splne...” (2004: 5).

c) biljni i životinjski svijet

Tajovský (no koristi ih i Jesenský) najviše koristi usporedbe u kojima se kao element usporedbe koristi određena životinja ili biljka. Ljudske oči se uspoređuju s mišjim očima: “...oči ako myš...” (Tajovský 2004: 7). Oblik kose s vanjskim izgledom ježa: “...Vlasy ako ježa...” (Tajovský 2004: 7). Vanjski izgled muškarca s bukvom: “...chlap ako buk...” (Tajovský 2004: 11). Brojnost djece s brojnošću crva: “Detí bolo za pár rokov ako červíčkov...” (Tajovský 2004: 31). Mladost s brezama: “...omladneš, ako, ľaľa, tamten brezový hájik...” (Jesenský 2010: 9). Majstorovu suprugu s tigricom: “Pani majstrová ako tigrica skočila k nemu a chytila ho za rukáv...” (Jesenský 2010: 18). Červenákov vanjski izgled sa šišmišem: “Vyzeral ako veľký netopier s ohromnými krídlami...” (Jesenský 2010: 52).

d) hrana

U ovoj usporedbi Jesenský uspoređuje potrebu gradnje pločnika sa svakodnevnim konzumiranjem kruha: "...že je dlažba potrebna ako kus chleba..." (Jesenský 2010: 15).

e) način vršenja određene radnje i način izgovora

Tajovský također uspoređuje način na koji Mamka otvara vrata: "...otvárali sa ťažké dvere; ako keby sa dieťa bolo borilo s nimi..." (Tajovský 2004: 27) i način na koji izgovara riječi: "...hovorí, akoby hriešne slovo šla vypustiť z úst..." (Tajovský 2004: 57).

Stilskom figurom gomilanja riječi, kumulacijom autori nastoje postići što puniji i raznolikiji dojam (u navedenim primjerima) o vanjskom izgledu, unutarnjem životu, ponašanju lika ili ugođaju. Maco se toliko zapusti pa mu gazda savjetuje brijanje i šišanje: "Len sa musíš dáko obriadiť, oholiť, škandry ostrihať..." (Tajovský 2004: 9). Unutarnja napetost majke Turjanke dodatno se potencira gomilanjem glagola: "Netrpezlive pozerala na hodiny, sadla, vstala, prikrývala panské deti, ale aj na svoje myslela..." (Tajovský 2004: 47). Tako Jesenský ponašanje pána Sásika prikazuje s više glagola: "Kolembal, vrtel, krútil sa nad zemou..." (Jesenský 2010: 27) ili pak pojačava dojam odzvanjanja satova: "Povešané hodiny na stene klepali, ťukali, vŕzgali, bili..." (Jesenský 2010: 27).

Tajovský koristi riječi uobičajene za seosku sredinu. Međutim, Tajovskovi likovi odlaze u grad (usp. poglavlje 4.3.2.), stoga koristi riječi i iz takve sredine. To su npr. riječi vezane uz bankovno poslovanje: "...zmenka – mjenica (Tajovský 2004: 27), koruna – kruna, novčana jedinica (Tajovský 2004: 27), dlžoba – dug (Tajovský 2004: 28), žírant – jamac (Tajovský 2004: 28), fiškál – odvjetnik (Tajovský 2004: 33), licitácia – dražba (Tajovský 2004: 33). Uočavamo također i povijesne arhaične pozdrave: "...prosím ponížené..." – molim ponizno (Tajovský 2004: 27), "...služobkyňa ponížená..." – sluškinja pokorna (Tajovský 2004: 96), pozdrave korištene u okviru građanskog ophođenja. Za seosku sredinu navodimo riječi kojima Tajovský opisuje dužnosti koje Maco obavlja na gazdinom posjedu. Maco radi na polju, prevozi sijeno i drva, obrađuje polje plugom ili vodi krave na ispašu: "...do poľa; alebo zase seno svázať, drevo vozit'..." (Tajovský 2004: 5), "...za pluhom a teraz pasie už tretie leto kravy..." (Tajovský 2004: 5). Navodimo i riječi vezane uz Macinu naviku, pušenje duhana: fajočka - lula (Tajovský 2004: 5), ohorok - opušak (Tajovský 2004: 5), cigara - cigara (Tajovský 2004: 5), dohán – duhan (Tajovský 2004: 6), švíbalka – šibica (Tajovský 2004: 6).

Jesenský koristi riječi uobičajene za gradsku sredinu. To su prije svega riječi visokog sloja društva: drajšrit - trokorak (Jesenský 2010: 27), džentry valčík – engleski valcer (Jesenský 2010: 28), viedenský valcer – bečki valcer (Jesenský 2010: 28), frak – frak (Jesenský 2010: 29), foyer – foaje (Jesenský 2010: 29), Müllerov systém – sutav vježbi Müller Petera Jörgena (Jesenský 2010: 10). Nadalje, uočavamo i formalne naslove (titule) stečene političkom funkcijom na prijelazu stoljeća u

Ugarskoj, odnosno u ugarskom djelu Monarhije. To su npr. funkcije gradskih činovnika. Tako se titula: "...pán *urodenký*..." (Tajovský 2004: 9) dodjeljuje samo bogatim zemljoposjednicima²⁰ plemićkog podrijetla, a titula "...hlava veľkomožného pána *slúžneho*, pána Čillagošiho..." (Jesenský 2010: 14), tj. *slúžný* dodjeljuje se načelniku općine i predstavniku niskoga plemstva.²¹ Jesenský pánu Čillagošiju dodjeljuje još jednu titulu "...veľkomožný pán..." (Jesenský 2010: 14), tj. "svemogući gospodin". Tako se Jesenský ironično, podrugljivim tonom osvrće na naslove i titule malograđana.

Jesenský koristi pejorativne izraze (riječi pogrdnog sadržaja): "...sprosták..." - prostak (Jesenský 2010: 26) ili "...chrapúnmi..." – sirovina (Jesenský 2010: 26) koje zatim i objašnjava: "...-Takými akýmisi neumytými, neohrabanými, bez spôsobov a každý jeden z nich bol dľa pána majstra 'mechom udretý.' " Seljani osobe iz gradske sredine smatraju luđacima: "Akísi *blázni* sa kúpu... Ušli z mesta. Pomysleli si, že sa okúpu a tam sú. Hrozia sa proti nebu a pliaškajú jeden druhého." (Jesenský 2010: 11).

Nadalje, uočavamo i poslovice: "Nuž a ruka ruku umýva." (Jesenský 2010: 14) za koju i u hrvatskome jeziku nalazimo ekvivalent: "ruka ruku mije" (Anić 2004: 1354). Poslovica se odnosi na ljude koji imaju zajedničke interese i ovise jedni o drugima. Takav odnos Jesenský prikazuje među Ježom i Hostinským: "...Například z mestského hostinca vyteká kanál. Celý rínok smrdí. Keby chcel, mohol by pozdvihnúť slovo proti tomu. Hostinský to dobre vie, a preto mu je kamarátom. " (Jesenský 2010: 14). Koristeći poslovicu: "...Ale nič netrvá večne. Menovite sláva nie. " (Jesenský 2010: 16) ili na hrvatskome jeziku "ništa nije vječno" (Gnječ 2012: 400). Jesenský ukazuje na prolaznost ugleda koji Ježo uživa u mjestu. Uspoređuje njegov ugled padom s drveta: "Ako keď sa chlapec zrúti z lipy, kde vtáčence vyberal. Len pred chvíľou bol vysoko nad chalupami, a hľ'a, nevie sa pozbierať zo zeme. Jediná minúta, okamžik." (Jesenský 2010: 16).

U Jesenskovicim pripovijetkama susrećemo mnoštvo mađarizama. Uporabom mađarizama Jesenský oslikava društvene okolnost (usp. poglavlje 4.3.2.). Naime, izborom riječi ukazuje na prisutnost mađarskoga jezika u svakodnevnom životu Slovaka i u školstvu. Pán Sásik vlastito ime i prezime te zanimanje na tabli ispred radnje piše na mađarskom jeziku, a vijećnici pripovijetke *Výborník* umjesto slovačkih koriste mađarske riječi: "uraim (mađ.) — páni (Jesenský 2010: 18), tervezet (mađ.) — plán (Jesenský 2010: 18), udi kérem (mađ. skomolené) — však, prosím."

²⁰ Objašnjenje za navedenu titulu nalazimo na stranici: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/127/Tajovsky_Maco-Mliec/1 (pristupljeno 6.08.2013).

²¹ Objašnjenja za navedene titule nalazimo na stranici: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/70/Jesensky_Malomestske-rozpravky/3 (pristupljeno 6.08.2013).

(Jesenský 2010: 18).²² Riječ *polgárka* (Jesenský 2010: 14) označava škole od 5. do 8. razreda u kojima se uči mađarski jezik.²³

Spomenimo i princip *povezane kauzalnosti* (usp. poglavlje 4.3.). Tim principom mijenja značenje riječi i dodaje joj dodatno i neočekivano značenje. Kao primjere navodimo izraze “...slnečný kúpeľ...” (Jesenský 2010: 10) i “...búrlivé zasadnutie...” (Jesenský 2010: 17). Izraz *Slnečný kúpeľ* jest zapravo *oksimoron* (Čubelić 1966: 381), spajanje proturječnih pojmova: pridjeva *sunčana* i imenice *kupanje*. Izraz *búrlivé zasadnutie* prevodimo kao *burno zasjedanje*. No, zabunom i neznanjem sporednih likova pripovijetke *Výborník* neočekivano se riječi *búrlivé* dodaje značenje oružanog sukoba: “...— Búrlivé zasadnutie, — zachytila kostolníkova, — čo je to? To je niečo strašného... Búrka. Tam sa iste budú biť. Strieľať. A Ježová si pustí muža. Veď keď ho Trupák ovalí, amen, je po ňom... Všetci majú palice a páni iste pištole... Búrlivé zasadnutie... Zhíkla a odbehla povedať to Ježovej.” (Jesenský 2010: 17).

Kao što na prethodnom primjeru (slnečný kúpeľ) vidimo specifičnu težinu u njegovom stvaralaštvu ima i igra riječi te stilske figure. U prilog tome govore i korištene pjesničke slike. U pjesničkim slikama Jesenský dočarava pojedinosti (vizualne i akustične slike) i time stvara cjelovitu vizualnu predodžbu radnje. Pritom koristi mnoštvo epiteta. Evo i primjera iz pripovijetke *Strašidlo*: “Nad tmavými vrchmi stál mesiac. Veľký a okrúhly ako peceň chleba, lial svoje striebisté svetlo na krajinu. Všetko bolo zatiahnuté riedkym tmavomodrým závojom. Len hradska sa belela ako vápno a kvitnúce slivky po obidvoch stranách cesty zdali sa zasneženými. Ich tône šikmo padali a obrubopali ju ľahkými priezračnými čipkami. Niekedy zadul ešte dosť chladný aprílový vietor a zašumel vrchom krátkeho žita, rozprestierajúceho sa dookola na dvoch veľkých tabľách. Drobné stromové listie zatrepotalo. Tiene na ceste pohýbali sa. Ináč bolo mŕtvo a ticho. Blížila sa polnoc.” (Jesenský 2010: 51).

Imena likova imaju stilističku funkciju i služe kao sredstvo karakterizacije likova. Imena upućuju na zanimanje (*doktor...*) i socijalni status (*matka...*), fizičke osobine (*tučný, ťarbavý...*) ili likovima pridaju humoristično-ironičnu karakteristiku (*Červenák* ili *Veselý*).

Ime i prezime glavnog lika u pripovijetki *Maco Mlieč* ima svoje značenje koje djelomično karakterizira glavnog lika. Imenica *maco*²⁴ u doslovnom značenju znači *medved*, a u prenesenom značenju *expr. tučný, ťarbavý človek*, *mlieč* pak *nár. rybí samec, mliečňak*, čime autor ukazuje na njegov vanjski izgled i bračno stanje. Glavnom liku pripovijetke *Mamka Pôstková* uz prezime dodaje

²² Objašnjenja za navedene riječi nalazimo na stranici: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/70/Jesensky_Malomestske-rozpravky/3 (pristupljeno 6.08.2013).

²³ Objašnjenje za navedenu riječ nalazimo na stranici: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/70/Jesensky_Malomestske-rozpravky/3 (pristupljeno 6.08.2013).

²⁴ Značenje navedene riječi nalazimo na stranici:

<http://slovník.juls.savba.sk/?w=maco&s=exact&c=d38c&d=kssj4&d=psp&ie=utf-8&oe=utf-8> (pristupljeno 6.08.2013).

se redovito i imenica *mamka*²⁵. *Mamka* u svojem prvom značenju može upućivati na njezinu ulogu majke ili u drugom značenju na njezinu dob *hovor. staršia žena (obyč. v oslovení)*. Za svoju majku u pripovijetki *Moja matka* ne koristi već spomenutu imenicu *mamka*, nego *matka*.

Pán Sásik punim imenom János Sásik na mađarskom ili Ján Šášik na slovačkom predstavlja se kao doktor na balu, pa bi stoga imenica doktor trebala prikazati njegov društveni status. U pripovijetki *Strašidlo* uz prezimena glavnih likova Červenák i Veselý dodaje se i njihovo zanimanje *kaplán* i *dekan*. Isti princip primjenjuje se i u pripovijetki *Slničný kúpeľ*: *notár* Škorec, *doktor* Edut i *zverolekár* Papst.

Nemojmo zaboraviti naslove pripovijetki. Sam naslov pripovijetke *Výborník* upućuje na političku funkciju obučara Dionýziusa Ježa. Naime, Ježo je vječnik. Naslov pripovijetke, *Mamka Pôstková*, ujedno je i ime glavnog lika potonje pripovijetke. Naslovom *Moja matka* Tajovský ukazuje na prisni odnos sa sadržajem pripovijetke. *Horký chlieb*, *Slničný kúpeľ*, *Doktor* i *Strašidlo* naslovi su slikovitog, prenesenog značenja. *Horký chlieb* metafora je za težak život, *Slničný kúpeľ* metafora je za izvođenje gimnastike na suncu, a *Doktor* metafora lažnog predstavljanja pána Sásika. Naslovom *Strašidlo* Jesenský ukazuje na činjenicu da postoje stvari, predmeti, pojave koje se prikazuju strašnima, ali bez pokrića te ih se ne treba bojati. Taj strah ipak pokreće ponašanje likova i ishodište je smiješnih postupaka i na kraju taj strah dovodi do neočekivanog susreta.

Dakle, koja je funkcija jezika Jesenskovih i Tajovskovih pripovijetki? Oba autora koriste se jezikom s namjerom što vjernije prikazati zbilju, koristeći se pritom bogatstvom pučkoga govora – usporedbama, arhaizmima i titulama. Prije svega to je vokabular za izražavanje radnji i navika likova u gradskoj ili seoskoj sredini. Imena likova i nazivi pripovijetki imaju pak stilističku funkciju.

Međutim, Jesenskova namjera nije samo prikazati zbilju takvom kakvom jest, nego i kritizirati postojeće stanje. Kakvo je to stanje? Gradski činovnici dodjeljuju si titule bez pokrića. Jesenský im se ruga, dodjeljuje im novu titulu “svemogući”. Nadalje, upotreba pejorativnih izraza ne prikazuje samo dio pučkoga vokabulara, nego se i ruga malograđanima. Naime, i malograđani koriste pogrdne riječi i upućuju ih jedni drugima. Tako pán Sásik riječju “sprosták” smatra prostacima one ljude koji ne znaju mađarski jezik, no ni on sam ne vlada dovoljno dobro mađarskim jezikom. Poslovicama Jesenský također ukazuje na malograđansku sredinu. To je sredina u kojoj prevladavaju interesi pojedinaca, no takvi interesi ne traju zauvijek. U pučkom vokabularu nalazimo mnogo mađarizama kojima prikazuje uporabu mađarskoga jezika u slovačkoj svakodnevnici i školstvu na prijelazu stoljeća. Jedan dio njegovog stilskog izražaja čine igre riječi i stilske figure. Mijenjaju se značenja

---

²⁵ Značenje navedene riječi nalazimo na stranici:

<http://slovník.juls.savba.sk/?w=mamka&s=exact&c=Raa6&d=kssj4&d=psp&ie=utf-8&oe=utf-8> (pristupljeno 6.08.2013).

riječi ili se riječima dodaju nova značenja. Uporabom pjesničkih slika Jesenský stvara cjelovitu predodžbu o radnji.

4. Zaključak

U prethodnim poglavljima ovog diplomskog rada navedene su glavne osobitosti pripovjedačkog stila Jozefa Gregora Tajovskog i Janka Jesenskog te analizirane pripovijetke *Maco Mlieč*, *Mamka Pôstková*, *Moja matka*, *Horký chlieb* te pripovijetke iz zbirke *Malomestské rozprávky: Doktor, Strašidlo, Slničný kúpeľ i Výborník*.

Navedimo ukratko glavne zaključke usporedbe pripovjedačkog stila:

1. Tajovský i Jesenský u obrađenim pripovijetkama koriste osnovnu kompoziciju djela, pritom kompoziciju pripovijetke ne grade samo prepričavanjem događaja, nego i dodatnim postupcima, pripovjedačevim komentarima, dijalozima, monolozima i opisima.

2. Biografija autora ima utjecaj na izbor teme njihovih pripovijetki. Kako se očituje taj utjecaj? Očituje se povezanošću seoske i gradske sredine uvjetovana i vlastitim iskustvom autora (Tajovský jest rođen na selu, a Jesenský u gradu, kasnije žive i djeluju u gradu.) Tajovskovi likovi žive na selu, ali povremeno odlaze u grad, Jesenskovi likovi pak rade u gradu, ali povremeno odlaze na selo. Tajovský pripovijetkama prikazuje svijet sirotinje i bijedu slovačkoga društva. Slovačko društvo na prijelazu stoljeća jest pasivno zbog zatvaranja slovačkih obrazovnih i kulturnih institucija te nedostataka snažnog kulturnog i političkog centra. Tajovský i Jesenský podjednako su opterećeni sudbinom slovačkog naroda. Slovački narod odupire se stalnim pritiscima nasilne i asimilacijski nastrojene ugarske politike. Tajovský se zato ne pomiruje sa spoznajom da su seljaci i radnici samo pasivni promatrači vremena koje se jako brzo mijenja i u kojem ne nalaze svoje “mjesto pod suncem”. Građanstvo Jesenský svodi na malograđanski mentalitet nedorastao promjenama u društvu i nesposobnim za javnu djelatnost izvan svoga osobnog interesa. Isto tako kritizira neobrazovanost i licemjernost malograđana. Malograđanin ne zna mađarski jezik, ali se njime služi u političkom i javnom životu. Na kreativan i snažan način ismijava malograđana. Kako? Izdvaja samo negativne ljudske osobine i ismijava ih. Banalne, svakidašnje pojave i predmete čini smiješnima.

3. Tajovský u pripovijetkama *Maco Mlieč* i *Mamka Pôstková* koristi složenu perspektivu pripovijedanja. No, u pripovijetkama *Horký chlieb* i *Moja Matka* priča događaje u trećem licu. U Jesenskovim pripovijetkama pripovjedač u trećem licu priča radnju pripovijetke, ali on ujedno i postiže humoristički učinak.

4. Kakva je uloga likova u pripovijetkama? Oni predstavljaju određeni sloj društva, ali i čežnju slovačkoga naroda za promjenom na prijelazu stoljeća. Tajovskovi likovi na društvenu situaciju reaguju pasivno, a Jesenskovi likovi su karikature (likovi-karikature) izvrgnuti ismijavanju. Pri karakterizaciji likova pripovijetki oba autora koriste niz detalja: opis vanjskoga

izgleda, unutarnji život lika, navike likova, odnose prema vlastitoj obitelji, radu ili poslodavcu i pripovjedačev komentar. Oba autora koriste i karakterizaciju glavnoga lika komentarima, reakcijama ili razgovorom sporednih likova.

5. Nadalje, funkcija jezika pripovijetki Jozefa Gregora Tajovskoga i Janka Jesenskoga jest što vjernije prikazati (Jesenský i kritizira) društvene okolnosti u Slovačkoj na prijelazu stoljeća. Pritom koriste bogatstvo pučkoga govora – usporedbe, arhaizme i titule te riječi uobičajene za gradsku i seosku sredinu.

Dakle, osnovna razlika između Tajovskovog i Jesenskogovog pripovjedačkog stila jest izbor teme i glavne misli istaknute pripovijetkama. Kada bismo citirali rečenice - “Svetlo, páni moji, nám je potrebné...” (Jesenský 2010:19) i “Medzi svojimi nikto nehľadá príkladu. Akoby sme všetci boli rovnako zlí alebo rovnako dobrí, žeby sme sa nemohli jeden od druhého niečomu dobrému naučiť.” (Tajovský 2004:30) – naveli bismo univerzalne misli vodilje koje ističu sami autori. Kritikom i humorom jednog sloja društva (građanstva) Jesenský ističe potrebu za promjenom postojećeg stanja u Slovačkoj na prijelazu stoljeća, Tajovský nudi rješenje – učiti iz tuđih pogreški.

Kao zaključak istaknimo još da pripovijetke Jozefa Gregora Tajovskog i Janka Jesenskog predstavljaju doprinos prozi slovačkog realizma, ali njihov značaj tu ne prestaje. Njihova djela interpretirajmo i kao vjerni prikaz jednog vremena, prijelaz stoljeća, iz pera autora koji pripovijetkama, koje im služe kao mediji, prikazuju razdoblje u kojem žive. Ne usmjeravaju se na nekada visoki sloj plemstva, nego baš suprotno, na radnika, seljaka i građanstvo koje sve više dobiva na značaju u društvu. S punim pravom Tajovskove i Jesenskove pripovijetke nazivamo “preslikom humora i tragike” slovačkoga društva na prijelazu stoljeća.

5. Literatura

Primarna:

- Anić, Vladimir (2004), Veliki rječnik hrvatskoga jezika, Novi Liber, Zagreb.
- Bleicken, Jochen [et al.] (1990), Povijest svijeta: od početka do danas, Naprijed, Zagreb, Ljubljana.
- Chmel, Rudolf et al. (2006): Slovník diel slovenskej literatúry, Kalligram, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava.
- Čepan, Oskár (2001), Próza slovenského realizmu, Veda, Bratislava.
- Čubelić, dr. Tvrtko (1966), Književnost, Školski leksikon, Panorama, Zagreb.
- Čúzy, Ladislav [et al.] (2005), Panoráma slovenskej literatúry 2, Literárne dejiny od realizmu po rok 1945, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.
- Gnječ, Stjepan (2012), Mudrost hrvatskoga naroda, Grafički zavod hrvatske, Australija.
- Kováč, Dušan (2010), Dejiny Slovenska, NLN, Nakladatelství Lidové noviny, Prag.
- Mikulu, Valéra et al. (2005), Slovník slovenských spisovateľov, Kalligram, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava.
- Mannová, Elena (2003), Krátke dejiny Slovenska, Academic Electronic Press, Bratislava.
- Solar, Milivoj (1976), Teorija književnosti, Školska knjiga, Zagreb.
- Solar, Milivoj (2007), Književni leksikon: pisci, djela, pojmovi, Matica hrvatska, Zagreb.
- Stričević-Kovačević, Zrinka (1998), Hrvatski motivi u djelu Martina Kukučina, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Društvo Hrvatsko-slovačkog prijateljstva, Zagreb.

Sekundarna:

- Gregor Tajovský, Jozef (2004), Maco Mlieč a iné, Matica slovenska, Martin.
- Jesenský, Janko (2010), Malomestské rozprávky a novely, SnowMouse Publishing, Bratislava.